

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Emma Ballovarre

Förälder – till varje pris?
En uppsats om rätten till vetskap om
genetiskt ursprung för barn som
kommit till genom ägg- eller
spermiedonation

Examensarbete
30 högskolepoäng

Handledare: Professor Eva Ryrstedt

Ämnesområde: Familjerätt

Höstterminen 2011

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Bakgrund	5
1.2 Syfte och frågeställningar	5
1.3 Metod och material	6
1.4 Disposition och avgränsningar	7
2 ETISKA UTGÅNGSPUNKTER	8
2.1 Gemensam värdegrund	8
2.2 Etiska begrepp och principer	8
2.3 Normativ etik	9
2.4 Etik och juridik	9
2.5 Etik och genetik	9
2.5.1 Genetikens påverkan på etiken	9
2.5.2 Etiska bedömningar i förhållande till assisterad befruktning	10
3 BEHANDLING AV OFRIVILLIG BARNLÖSHET	11
3.1 Ofrivillig barnlöshet och assisterad befruktning	11
3.2 Tillåtna former av assisterad befruktning	11
3.2.1 Insemination	11
3.2.1.1 Bakgrund	11
3.2.1.2 Särskilt om givarinsemination	12
3.2.2 Befruktning utanför kroppen	14
3.2.2.1 Bakgrund	14
3.2.2.2 Befruktning utanför kroppen med donerade spermier	14
3.2.2.3 Befruktning utanför kroppen med donerade ägg	15
3.2.2.4 Villkor för behandling	16
3.2.2.5 Var behandling får utföras	17
3.2.2.6 Donatorn	17
3.2.2.6.1 Läkaren väljer lämplig donator	17

3.2.2.6.2	Närstående donator	17
3.2.2.6.3	Återkallelse av samtycke och kravet på att donatorn ska vara i livet	18
3.2.2.7	Risker med IVF	18
3.3	Ej tillåtna former av assisterad befruktning	19
3.3.1	Befruktning utanför kroppen med donerade ägg befruktade med donerade spermier	19
3.3.2	Surrogatmoderskap	20
3.4	Ofrivilligt barnlös – med rätt till barn?	21
4	FÖRÄLDRASKAP EFTER ASSISTERAD BEFRUKTNING	22
4.1	Definition av föräldraskap	22
4.2	Om fastställande av föräldraskap	22
4.2.1	Allmänt om fastställande av moderskap och faderskap	22
4.2.2	Fastställande av föräldraskap efter givarinsemination	23
4.2.3	Fastställande av föräldraskap efter befruktning utanför kroppen med donerade ägg eller spermier	24
4.2.4	Fastställande av föräldraskap efter otillåten assisterad befruktning	24
4.2.5	Ny föräldrapresumtion föreslagen	25
4.3	Donatorns ställning	25
4.3.1	Ej rättslig förälder	25
4.3.2	Ej anonym	25
4.4	Det rättsliga föräldraskapets olika syften	26
5	RÄTTEN TILL VETSKAP OM GENETISKT URSPRUNG	27
5.1	6 kap. 5 § och 7 kap. 7 § lag (2006:351) om genetisk integritet m.m.	27
5.2	Bakgrund till rätten till vetskap om genetiskt ursprung	28
5.2.1	Föräldrarna ska informera barnet om dess tillkomstsätt	28
5.2.2	Vetskap om donatorns identitet	28
5.2.3	Synen på donatorn	29
5.2.4	Vikten av vetskap om ursprunget	29
5.2.5	Har alla ett intresse av att veta sitt ursprung?	30
5.3	Barnets rätt till vetskap i praktiken	30
5.4	Förslag på att stärka barns rätt till vetskap om genetiskt ursprung	31
6	DEN MÄNSKLIGA RÄTTIGHETEN TILL VETSKAP OM SITT GENETISKA URSPRUNG	33
6.1	FN:s konvention om barnets rättigheter	33
6.1.1	Principer och innehåll	33
6.1.2	Barnkonventionens status i Sverige	34
6.1.3	Artikel 7	34
6.1.3.1	Rätt till vetskap om sina föräldrar	34
6.1.3.2	Omfattas barn som kommit till genom ägg- eller spermiedonation av artikel 7?	35

6.1.3.3	Omfattar artikel 7 en rätt för barnet att få veta donatorns identitet?	36
6.1.3.4	Andra artiklar av relevans för artikel 7	36
6.2	Europeiska konventionen om de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna	37
6.2.1	Tillkomst och status	37
6.2.2	Innehåll och principer	38
6.2.3	Artikel 8	39
6.2.3.1	Rätt till skydd för privat- och familjeliv	39
6.2.3.2	Praxis	40
7	ANALYS	43
7.1	Varför är vissa former av assisterad befruktning tillåtna och andra inte?	43
7.2	Föräldraskap och donatorns ställning	45
7.3	Rätten till vetskap om genetiskt ursprung i barnkonventionen och i Europakonventionen	46
7.3.1	Omfattning och status	46
7.3.2	Barnkonventionen	47
7.3.3	Europakonventionen	47
7.4	Svensk rätts förenlighet med barnkonventionen och Europakonventionen	49
7.4.1	Gällande rätt	49
7.4.1.1	Barn tillkomna i enlighet med 2006 års lag	49
7.4.1.2	Barn tillkomna utanför ramarna av 2006 års lag	50
7.4.1.3	Barnets kontra donatorns intresse i svensk rätt	50
7.4.2	Förenlighet med barnkonventionen	51
7.4.3	Förenlighet med Europakonventionen	52
8	AVSLUTANDE REFLEXION	53
8.1	Sammanfattande slutsatser	53
8.2	Förälder – till varje pris?	54
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	56
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	58

Summary

The recent development in the area of assisted reproductive technology has entailed large opportunities to help childless couples to get pregnant. Today, women can get inseminated and their eggs can be fertilized outside their bodies. Donated gametes can be used and you can even rent a uterus. The possibilities are growing – but to what cost?

Assisted reproduction means a deviation from the natural process of life and calls for difficult ethical considerations. How much are we to be allowed to affect the birth of a child? Those kinds of assisted reproduction that are allowed in Sweden are those that are ethically defensible. An important part in this, and also the starting point of this essay, is the child's right to knowledge about his or her genetic origin. This is considered to be very important. When it comes to donation of eggs and sperm, this right is being jeopardized, since the child resulting from the donation will have no genetic bond to one of his or her social and legal parents. Children, who are conceived in a way that is allowed in Swedish legislation, have an unconditional right to identifying information about the donor. Outside of Swedish legislation, children's right is partly provided for by the rules concerning paternity, which sometimes is to be established for the donor. For many of these children, for example those who are conceived abroad with an anonymous donor, there is no possibility to gain knowledge about the donor. However, there is a big problem with the Swedish right to knowledge about ones genetic origins – there are no guaranties that the child will gain knowledge about the donation. It is the child's legal parents who are responsible for telling their child about how he or she was conceived, when they think the child is sufficiently mature to receive the information. Consequently, the right to knowledge about genetic origin depends on the parents' intention to inform the child about the donation. Studies show that many parents choose not to tell their child about how they were conceived.

This essay further investigates if Swedish law is consistent with the human right to know ones genetic origin, as it is stated in the European Convention on Human Rights, and in the United Nations Convention on the Rights of the Child. None of these conventions constitutes an absolute right to knowledge about genetic origin for donor offspring.

The European Convention on Human Rights is also a source of donors' right to be anonymous. This right imperils the child's right to knowledge about the donor. According to the European Court of Human Rights, the two interests are to be weighed against each other in the specific case. In Sweden, the child's interest of knowledge about genetic origin overrules the donor's interest of anonymity.

Sammanfattning

Den senaste tidens genetiska utveckling har medfört stora möjligheter att genom assisterad befruktning hjälpa naturen på traven för par som av olika anledningar inte kan få barn på naturlig väg. Man kan insemineras, ägg kan befruktas utanför kroppen och man kan använda sig av donerade ägg eller spermier. Man kan till och med hyra en livmoder. Möjligheterna ökar och fler och fler kan bli föräldrar – men till vilket pris?

Assisterad befruktning innebär ett avsteg från den naturliga livsprocessen och aktualiserar svåra etiska överväganden. Hur mycket ska man få påverka att ett barn blir till? I Sverige tillåts de former av assisterad befruktning som kan anses etiskt försvarbara. En viktig del i detta, samt utgångspunkten för denna uppsats, är barnets rätt till kännedom om sitt genetiska ursprung. Denna rätt anses vara mycket viktig. Vid ägg- och spermiedonation ställs denna rätt på spel, eftersom barnet som donationen resulterar i kommer att sakna ett genetiskt band till någon av sina rättsliga föräldrar. I Sverige finns en ovillkorlig rätt till identifierande information om donatorn, för de barn som kommit till genom ägg- eller spermiedonation i enlighet med svensk rätt. För övriga barn tillgodoses rätten i viss mån av att faderskap i vissa fall ska fastställas för donatorn. För många av barnen, exempelvis de som kommit till utomlands genom en anonym ägg- eller spermiedonation, finns dock inga möjligheter att få vetskap om donatorn över huvud taget. Det finns vidare ett stort problem med den svenska rätten till vetskap om genetiskt ursprung – det finns inga garantier för att barnet får veta att det har kommit till genom ägg- eller spermiedonation. Det är föräldrarna som ansvarar för att deras barn får denna vetskap, när de bedömer att barnet är tillräckligt moget för att ta emot informationen. Rätten till vetskap om genetiskt ursprung är alltså i själva verket beroende av föräldrarnas vilja att berätta för barnet om dess tillkomst. Undersökningar visar att många föräldrar väljer att inte berätta.

I uppsatsen undersöks vidare om den svenska rätten är förenlig med den mänskliga rättigheten till vetskap om genetiskt ursprung, så som den kommer till uttryck i Europeiska konventionen om de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, samt i Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter. Det kan konstateras att rätten till vetskap om genetiskt ursprung, för barn som kommit till genom ägg- eller spermiedonation, inte är absolut i någon av konventionerna.

Europeiska konventionen om de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna grundar även en rätt för donatorer till skydd för privatlivet och information om privata förhållanden. Denna rätt äventyrar barnets rätt till vetskap om donatorn. Enligt Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna ska de två intressena vägas mot varandra i det enskilda fallet. I Sverige får donatorns intresse av anonymitet vika för barnets intresse av vetskap om genetiskt ursprung.

Förord

För mer än tio år sedan bestämde jag mig för att jag skulle bli jurist. Efter fyra och ett halvt års studier kan jag nu stolt säga att jag är mycket nära detta mål. Med spänning och förväntan ser jag nu fram emot nästa fas – att ge mig ut i verkligheten och tillämpa mina kunskaper i praktiken.

På vägen mot examen har det funnits för mig ovärderliga människor som jag vill passa på att tacka. Jag hade inte varit där jag är idag om det inte hade varit för det stöd och den uppmuntran jag fått från min familj. Tack Mamma och Pappa för att ni alltid ställer upp för mig när jag behöver er. För korrekturläsning av denna uppsats vill jag rikta ett stort tack till Peter Krona och Jan Löfgren. Era synpunkter har varit mycket värdefulla. Tack även till Sofia Krona, för korrekturläsning av den engelska sammanfattningen. Jag vill vidare tacka min handledare, Eva Ryrstedt, för inspiration och vägledning genom denna termin. Tack även till mina två kära vänner, tillika kursare, Madeleine Johansson och Rebecca Olsson. Ni har förgyllt min studietid.

Sist men inte minst vill jag tacka dig, David, för att du alltid tror på mig och min förmåga, även när jag inte gör det själv.

Malmö, december 2011.

Emma Ballovarre

Förkortningar

Art.	Artikel
Befruktningslagen	Lag (1988:711) om befruktning utanför kroppen
Barnkommittén	Förenta nationernas kommitté för barnets rättigheter
Barnkonventionen	Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter
Bil.	Bilaga
Europadomstolen	Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna
Europakonventionen	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
FB	Föräldrabalk (1949:381)
FN	Förenta nationerna
Inseminationslagen	Lag (1984:1140) om insemination
IVF	In vitro-fertilisering
Jfr	Jämför
Kap.	Kapitel
m.m.	Med mera
p.	Punkt
Prop.	Proposition
RÅ	Regeringens årsbok
SMER	Statens medicinsk-etiska råd
SOSFS	Socialstyrelsens författningssamling
SOU	Statens offentliga utredningar
st.	Stycke
SvJT	Svensk Juristtidning
T.ex.	Till exempel
2006 års lag	Lag (2006:351) om genetisk integritet m.m.

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Rätten till vetskap om genetiskt ursprung är en mänsklig rättighet.¹ Denna rättighet har i takt med den genetiska utvecklingen blivit allt mer komplex. Samtidigt som man med större säkerhet kan fastställa vilka som är ett barns genetiska föräldrar², utvecklas metoderna för assisterad befruktning och allt fler barn föds in i familjer där endast en eller ingen av föräldrarna har ett genetiskt band till barnet. Utgångspunkten i svensk rätt är att barn har ett behov av att veta sitt ursprung. I svensk lag har det därför införts en rätt för barn som kommit till genom ägg- eller spermiedonation i Sverige, att få tillgång till identifierande information om donatorn. Donatorerna har å sin sida rätt till skydd för sitt privatliv och för information om privata förhållanden. Detta komplicerar utövandet av barnets rätt till kännedom om vem som är dess genetiska föräldrar.

1.2 Syfte och frågeställningar

I lag (2006:351) om genetisk integritet m.m. (2006 års lag) regleras de former av assisterad befruktning som är tillåtna i Sverige. Med utgångspunkt i denna lag och mot bakgrund av internationell rätt, syftar denna uppsats till att utreda hur barnets rätt till vetskap om sitt genetiska ursprung tillgodoses i den svenska rätten. Det är även min ambition att utreda donatorns ställning gentemot det barn hon eller han gett upphov till, samt att belysa den intressekonflikt som råder mellan barns rätt till vetskap om sina genetiska föräldrar och donatorers rätt till skydd för privat- och familjeliv.

För att uppnå syftet med uppsatsen har jag för avsikt att besvara följande frågor:

- Vilka former av assisterad befruktning är tillåtna enligt svensk rätt och vilka är det inte och varför?
 - Vilka blir barnets rättsliga föräldrar efter en assisterad befruktning?
 - Vilken ställning får donatorn gentemot ett barn som kommit till efter hennes eller hans donation av ägg eller spermier?
- Vad innebär rätten till vetskap om sitt genetiska ursprung, så som den kommer till uttryck i Förenta nationernas konvention om barnets

¹ Se t.ex. art. 8 Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna och art. 7 FN:s konvention om barnets rättigheter.

² I uppsatsen avses med genetiska föräldrar de, vars ägg och spermier gett upphov till barnet.

rättigheter, samt i Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna?

- Vad innebär rätten till vetskap om genetiskt ursprung i svensk rätt?
 - Vad innebär denna rätt för barn som kommit till genom en form av assisterad befruktning som är tillåten enligt svensk lag respektive barn som kommit till genom en form av assisterad befruktning som inte är tillåten enligt svensk rätt?
 - Uppfyller den svenska regleringen de krav som ställs i Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter, samt i Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna?
- Hur hanterar den svenska rätten det motstående intresset mellan barnets rätt till vetskap om sina genetiska föräldrar kontra de genetiska föräldrarnas rätt till skydd för sitt privat- och familjeliv?

1.3 Metod och material

Uppsatsen utarbetas i huvudsak efter en klassiskt rättsdogmatisk metod. Den deskriptiva delen består i mångt och mycket av redogörelser för gällande rätt, varför denna metod är bäst lämpad. Lagtext med tillhörande förarbeten samt doktrin utgör en central del av det material som ligger till grund för uppsatsen. För att kunna besvara alla frågor används även i viss mån myndighetspublikationer i form av rapporter och allmänna råd från socialstyrelsen, samt en publikation utfärdad av Statens medicinsk-etiska råd (SMER).

Ägg- och spermiedonation i förhållande till genetiskt ursprung har många etiska beröringspunkter. Uppsatsen beläggs därför med ett etiskt perspektiv i förhållande till genetik och juridik. Syftet med den etiska utgångspunkten är att ge en djupare förståelse för vad som ligger bakom de ofta svåra frågor och ställningstaganden som uppstår i samband med assisterad befruktning och genetiskt ursprung. Vidare anläggs ett internationellt perspektiv på den svenska rätten angående vetskap om sitt genetiska ursprung. Uppsatsen behandlar internationell rätt som ligger till grund för svensk lagstiftning. Denna del utarbetas utifrån konventionstext med tillhörande praxis samt doktrin. Av särskilt värde för denna del är Jane Stolls bok *Swedish donor offspring and their legal right to information*, som behandlar rätten till genetiskt ursprung i förhållande till Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen) och Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen).

Uppsatsen analyseras utifrån de internationella och etiska perspektiven. Svensk och internationell rätt kompareras i syfte att belysa likheter och skillnader, samt huruvida den svenska rätten är förenlig med den

internationella. Analysen behandlar även den intressekonflikt som råder mellan barnets rätt till vetskap om sitt genetiska ursprung och donatorns rätt till skydd för sitt privat- och familjeliv. De två rättigheterna ställs mot varandra i syfte att undersöka vilken av dem som väger tyngst.

1.4 Disposition och avgränsningar

I uppsatsen inledande avsnitt ges en grundläggande etisk bakgrund, som är av värde för förståelsen för de komplexa frågor som är förknippade med assisterad befruktning och genetiskt ursprung.

Den deskriptiva delen av uppsatsen inleds med en redogörelse för de olika sätt på vilka man enligt 2006 års lag om genetisk integritet m.m. kan skaffa barn genom assisterad befruktning, samt en genomgång av de former av assisterad befruktning som inte är tillåtna enligt svensk rätt.

Nästa kapitel behandlar fastställande av föräldraskap efter assisterad befruktning. Föräldraskapet och dess fastställande behandlas dock endast översiktligt, i syfte att belysa donatorns ställning gentemot barnet. Vidare utreds i detta kapitel i korthet de bakomliggande syftena med gällande föräldraskapsreglering. Uppsatsen behandlar inte de processrättsliga aspekter som kan anläggas på föräldraskapet.

Det femte kapitlet redogör för rätten till vetskap om genetiskt ursprung, så som den kommer till uttryck i 2006 års lag. I detta avsnitt behandlas den gällande rätten till vetskap om genetiskt ursprung samt bakgrunden till denna rätt. Kapitlet berör även betydelsen av vetskap om genetiskt ursprung och synen på donatorn i svensk rätt. Uppsatsen är avgränsad till att endast behandla 6-7 kap. i 2006 års lag om genetisk integritet m.m. Övriga bestämmelser, såsom ansvarsbestämmelser och regler om överklaganden, behandlas således inte.

För att ge en djupare förståelse för den svenska regleringen angående rätten till vetskap om genetiskt ursprung, behandlas i nästa del av uppsatsen den mänskliga rättigheten till denna vetskap. Här följer en redogörelse för de viktigaste internationella instrument som berör denna rättighet, nämligen barnkonventionen och Europakonventionen. När det gäller Europakonventionen berörs i korthet den praxis som tydligast visar i vilken utsträckning konventionen kan grunda en rätt för barn, som kommit till efter ägg- eller spermiedonation, till vetskap om sitt genetiska ursprung. Inget anspråk görs på att denna redogörelse är heltäckande.

I uppsatsens näst sista kapitel besvaras frågeställningarna och resultatet analyseras utifrån ett etiskt och internationellt perspektiv. Avslutningsvis sammanfattas de slutsatser som kan dras angående rätten till vetskap om sitt genetiska ursprung för barn som kommit till genom ägg- eller spermiedonation.

2 Etiska utgångspunkter

2.1 Gemensam värdegrund

Vi får tidigt lära oss vad som är rätt och fel, vad som är bra och dåligt och att avväga de olika värden som står på spel. Vi lär oss även att ta hänsyn till varandra. Få av oss ifrågasätter plikten att hjälpa människor i nöd eller att det är fel att utnyttja en annan människas svaghet för egen vinning. Detta är en del av vad som utgör vår gemensamma värdegrund. Medvetenhet om etikens roll uppstår när man reflekterar över vad man gör och varför. Man gör ständigt etiska ställningstaganden, i ett val mellan två handlingar, eller i valet att ta hänsyn till vad som är etiskt riktigt eller inte.³

2.2 Etiska begrepp och principer

Vid etiska analyser brukar man använda sig av en del grundläggande begrepp och principer. För att få full förståelse för den fortsatta presentationen följer nedan en redogörelse för en del av dessa.

Grunden för människans naturliga rättigheter utgörs av den enskilda människans värde som tänkande och kännande varelse. Man talar här om *människovärdet*. Enligt den humanistiska människosynen får en enskild människa aldrig betraktas eller behandlas endast som ett medel eftersom alla människor, med avseende på människovärdet, är lika. Människovärdet är inte knutet till det hon gör eller har, utan till hennes existens. Enligt *självbestämmandeprincipen* har alla människor rätt att bestämma över sig själva, sitt liv och sina handlingar (på det villkoret att de inte kränker någon annans självbestämmanderätt). Vidare har alla människor enligt *godhetsprincipen* en skyldighet att göra gott. *Principen om minskat lidande* innebär att man vid valet mellan två eller flera alternativ, ska välja det som genererar minst lidande. Utgångspunkten är att lidande och smärta är något ont. Denna princip innebär i praktiken att man ska iaktta försiktighet och förebygga risker för skada. Detta följer av *försiktighetsprincipen*.⁴ Enligt *rättvisepincipen* bör lika fall behandlas lika. Denna princip markerar det omoraliska i att särbehandla vissa grupper framför andra om det inte finns etiskt relevanta skillnader dem emellan.⁵

³ SMER; Etiska vägmarken 1: Etik – en introduktion, s. 9.

⁴ Prop. 2005/06:64, s. 34.

⁵ SOU 2004:20, s. 109.

2.3 Normativ etik

Etik kan delas in i olika områden. Det område som normalt åsyftas när man talar om etik är den vägledande, normativa etiken. Normativ etik ställer upp och argumenterar för etiska riktmärken och handlingsregler. Den eftersträvar de rätta värdena och de rätta målen. Man tar ställning i en fråga efter en analys av vilken handling och vilket värde som är rätt. Ett tydligt exempel på en normativ riktlinje är den gyllene regeln, som innebär att man ska göra för andra vad man vill att de ska göra för en själv. Denna regel kommer till uttryck inom olika religioner och av olika filosofer. Att ta ställning till om en handling är rätt eller fel utifrån handlingens konsekvenser, är en annan typ av etisk riktlinje som återfinns exempelvis i FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna.⁶

2.4 Etik och juridik

Juridik reglerar människors beteenden genom lagstiftning. Etikens roll ligger mer i människans inre hållning och samvete. Denna roll är viktig eftersom all mänsklig interaktion inte kan regleras i lag.⁷ Etiken ligger före lagen och dess principer och överväganden har ibland inte hunnit avspeglas i lagstiftningen.⁸ Vid tillämpning av lagen kan en sådan situation, där etiken och juridiken går isär, bli mycket besvärlig. Om en sådan situation skulle uppstå, kan en människas samvete sätta stopp för att följa lagen. Ett tydligt exempel på detta är när sjukvårdspersonal behandlar en människa som av olika anledningar, exempelvis att de vistas i landet illegalt, egentligen inte har rätt till sjukvård. Etiska överväganden är därför en viktig del av lagstiftningsprocessen.⁹

2.5 Etik och genetik

2.5.1 Genetikens påverkan på etiken

Genetiken utvecklas snabbt, vilket skapar nya möjligheter inom en rad olika områden, däribland assisterad befruktning. Att födas och dö var länge något som endast naturen rådde över. De nya kunskaper som finns inom området assisterad befruktning, har utmanat denna naturliga livsprocess. Det är därför viktigt att belysa detta ur ett etiskt perspektiv, för att få insikt i hur våra föreställningar om och vår inställning till livets värde påverkas av de nya möjligheter till assisterad befruktning som följt av den genetiska utvecklingen. En viktig aspekt att ha i åtanke är att dessa möjligheter, om än

⁶ SMER; Etiska vägmarken 1: Etik – en introduktion, s. 21f.

⁷ SMER; Etiska vägmarken 1: Etik – en introduktion, s. 11.

⁸ Jfr Anna Christensens teori om normativa grundmönster, se t.ex. *Hemrätt i hyreshuset*, s. 1-7, särskilt s. 4.

⁹ SMER; Etiska vägmarken 1: Etik – en introduktion, s. 11f.

skapade med goda avsikter, på sikt kan få negativa konsekvenser och upplevas som ett hot mot den mänskliga integriteten.¹⁰

2.5.2 Etiska bedömningar i förhållande till assisterad befruktning

Olika metoder för assisterad befruktning aktualiserar, precis som många andra medicinska åtgärder, vissa etiska bedömningar. Vid bedömningen av olika former av assisterad befruktning är situationen dock speciell, eftersom det då handlar om en enskild individ som inte har någon möjlighet att uttrycka sin åsikt, nämligen barnet. Behandlingen rör dessutom den mänskliga fortplantningen och är av sådan karaktär att den kräver särskilda överväganden. Bedömningen omfattar inte enbart medicinska avväganden, utan även existentiella inslag i samband med olika uppfattningar om hur mycket man ska få påverka att ett barn blir till. Assisterad befruktning i olika former kan uppfattas som ett brott mot denna naturliga livsprocess. Denna sida av myntet ska i sin tur balanseras mot den andra sidan, det vill säga det barnlösa paret och det blivande barnets situation.¹¹

I den etiska bedömningen av olika metoder av assisterad befruktning aktualiseras avvägningar mellan olika principer och intressen. Principer såsom godhetsprincipen och principen om minskat lidande talar för att det är etiskt försvarbart att avhjälpa barnlöshet genom olika former av assisterad befruktning. Rättvisprincipen talar för att barnlösa par inte ska behandlas olika beroende på orsakerna till barnlösheten. Samtidigt är det viktigt att inte använda sig av metoder som kan ge en negativ inverkan på den humanistiska människosynen. Barnets behov och rättigheter spelar en central roll i bedömningen av vilka åtgärder som är etiskt försvarbara. Eftersom det handlar om barn som ännu inte finns, måste riskerna övervägas särskilt noga innan en viss teknik börjar användas. Det är vidare viktigt att från samhällets sida bevaka barnets intressen. Vid användandet av donerade ägg eller spermier vid assisterad befruktning är det en viktig utgångspunkt att barnet måste få möjlighet att ”grunda sitt liv på sanningen om sitt genetiska arv”.¹² Något annat skulle kränka barnets personliga integritet. Att dölja denna vetskap för barn som kommit till genom ägg- eller spermiedonation, men inte för andra, skulle dessutom innebära ett avsteg från rättvisprincipen.¹³

¹⁰ SMER; Etiska vägmarken 1: Etik – en introduktion, s. 14.

¹¹ Prop. 2001/02:89, s. 21f.

¹² Prop. 2001/02:89, s. 22.

¹³ Prop. 2001/02:89, s. 23.

3 Behandling av ofrivillig barnlöshet

3.1 Ofrivillig barnlöshet och assisterad befruktning

Ofrivillig barnlöshet drabbar ungefär tio till femton procent av alla gifta par och sambor. För många är detta ett stort problem, inte bara medicinskt utan även socialt och psykologiskt. Den senaste tidens medicinska och genetiska utveckling har gjort det möjligt att i större utsträckning diagnosticera orsaken till barnlösheten. Orsakerna kan vara många. Oftast beror det på en defekt eller sjukdom hos antingen mannen eller kvinnan. Ibland kan orsaken ligga i parkombinationen. Ibland finner man ingen rimlig anledning över huvud taget. Defekterna går i vissa fall att behandla genom kirurgiska ingrepp eller hormonella behandlingar.¹⁴

I de fall där man inte kan hjälpa ett barnlöst par att åstadkomma en graviditet på naturlig väg, har den senaste tidens medicinska och genetiska utveckling gjort det möjligt att i allt större utsträckning behandla den genom olika former av assisterad befruktning.¹⁵ Assisterad befruktning är ett samlingsnamn för olika metoder att sammanföra spermier och ägg på ett icke naturligt sätt.¹⁶

Nedan följer en redogörelse för de former av assisterad befruktning som är tillåtna enligt svensk rätt, nämligen insemination och befruktning utanför kroppen, jfr lag (2006:351) om genetisk integritet m.m. (2006 års lag).

3.2 Tillåtna former av assisterad befruktning

3.2.1 Insemination

3.2.1.1 Bakgrund

Assisterad befruktning i form av insemination innebär att sperma förs in i kvinnan på konstlad väg. Inseminationen kan ske på två olika sätt, antingen genom makeinsemination, där spermien kommer från kvinnans make eller sambo, eller givarinsemination, där spermien som insemineras i kvinnan kommer från någon annan än maken eller sambon.¹⁷

¹⁴ Prop. 2001/02:89, s. 16f och Socialstyrelsens rapport; *Assisterad befruktning 2005*, s. 12.

¹⁵ Prop. 2001/02:89, s. 16f.

¹⁶ Saldeen, s. 106.

¹⁷ Saldeen, s. 108f.

Att behandla ofrivillig barnlöshet genom insemination är en etablerad metod som har använts vid svenska sjukhus i minst femtio år.¹⁸ Metoden lagreglerades dock först år 1985, då lag (1984:1140) om insemination (inseminationslagen) trädde ikraft. I förarbetena till inseminationslagen framgår att det fanns en viss tveksamhet till att tillåta insemination ur en etisk synpunkt. Föredragande statsrådet ansåg dock att det skulle vara orimligt att förbjuda denna metod med hänsyn till att den nått sådan omfattning. Verksamheten skulle däremot bedrivas under kontrollerade former och i största möjliga utsträckning tillgodose barnets bästa. Det ansågs heller inte rimligt att verksamheten bedrevs utan samhällets tillsyn och utan lagstiftarens ställningstagande i de delvis mycket känsliga frågor som följer av denna verksamhet.¹⁹

Idag regleras insemination i 6 kap. 2006 års lag. Enligt 6 kap. 1 § i denna lag får en kvinna insemineras endast om hon är gift (detta innefattar även registrerad partner) eller sambo. Maken, maken, eller sambon måste skriftligen lämna sitt samtycke till inseminationen.

3.2.1.2 Särskilt om givarinsemination

Om spermien som ska insemineras inte kommer från en man som kvinnan är gift eller sambo med, ska inseminationen enligt 6 kap. 2 § 2006 års lag ske under överinseende av läkare med specialistkompetens i gynekologi och obstetrik. Anledningen till detta specialistkrav angavs i förarbetena till den dåvarande inseminationslagen vara att det fanns ett behov av att innan själva behandlingen, som i sig inte kräver någon specialistkompetens, undersöka möjligheterna att uppnå en graviditet. Denna undersökning kräver en viss kompetens som generellt endast specialistläkare i gynekologi och obstetrik besitter.²⁰ Den specialiserade läkaren ska, enligt 6 kap. 3 §, pröva om det med hänsyn till makarnas eller sambornas medicinska, psykologiska och sociala förhållanden är lämpligt att genomföra inseminationen. För att inseminationen ska få genomföras, måste det dessutom antas att det blivande barnet kommer att växa upp under goda förhållanden, samt att makarnas eller sambornas möjligheter att få barn på naturlig väg bedöms som orimliga.²¹ Skulle insemination vägras, kan makarna eller samborna enligt 6 kap. 3 § begära att Socialstyrelsen prövar frågan.

Makeinsemination får utföras på alla sjukhus, medan givarinsemination normalt ska utföras vid ett offentligt finansierat sjukhus, jfr 6 kap. 2 § 2006 års lag. Att ett sjukhus är offentligt finansierat innebär att dess verksamhet till största del finansieras av staten. Således omfattas inte enbart de sjukhus som drivs av ett landsting, utan även privata vårdinrättningar som till övervägande del är offentligt finansierade.²² Med Socialstyrelsens tillstånd

¹⁸ Prop. 2005/06:64, s. 182 och Socialstyrelsens rapport; *Assisterad befruktning 2005*, s. 13.

¹⁹ Prop. 1984/85:2, s. 8.

²⁰ Prop. 2005/06:64, s. 182 och prop. 1984/85:2, s. 23.

²¹ Prop. 2005/06:64, s. 182.

²² Prop. 2001/02:89, s. 35.

kan dock även andra sjukhus komma i fråga, om de besitter den specialistkompetens, möjlighet till psykosocial utredning, rådgivning och övrig service som är nödvändig för att få genomföra en givarinsemination i enlighet med 2006 års lag.²³

Eftersom det vid givarinsemination är av största vikt att klarlägga de psykologiska och sociala konsekvenser som kan uppstå för familjen i allmänhet och för barnet i synnerhet, när det saknas ett genetiskt band mellan barnet och en av föräldrarna, finns det ett behov av att följa upp och utvärdera inseminationen. Även konsekvenser för spermiedonatorer bör följas upp. För att få utföra en givarinsemination måste det därför finnas förutsättningar för att kunna uppfylla dessa krav och tillräckliga resurser måste vara avsatta för detta ändamål. Att det finns ett krav på att Socialstyrelsen ska lämna sitt tillstånd, beror på att det ska kunna säkerställas att nämnda förutsättningar finns, samt att verksamheten ska kunna övervakas.²⁴ Utöver detta ska sjukhuset kunna erbjuda god rådgivning och service i övrigt, exempelvis i det fall ett barn som kommit till genom givarinsemination skulle vilja få tillgång till information om spermiedonatorn.²⁵

Av 6 kap. 4 § 2006 års lag framgår att det är läkaren som väljer en lämplig, levande, spermiegivare. Valet av spermiedonator får inte påverkas av specifika önskemål om vissa egenskaper eller kvaliteter, såsom till exempel intelligensnivå. Däremot får hänsyn tas till önskningar om att donatorn utseendemässigt är lik den blivande fadern.²⁶ Valets genomförande beskrivs närmare i föreskrifter och allmänna råd från Socialstyrelsen.²⁷ Enligt föreskrifterna ska läkaren bland annat informera givaren om att de eventuella barn som kommer till vid användandet av hans sperma, har rätt att få vetskap om hans identitet.²⁸ Barn som kommit till genom givarinsemination i enlighet med 6 kap. 2006 års lag har nämligen, när hon eller han uppnått tillräcklig mognad, rätt att få ta del av de uppgifter som nedtecknats om givaren i den särskilda journal som sjukhuset enligt 6 kap. 4 § ska upprätta och bevara i minst 70 år. Denna rätt har barnen enligt 6 kap. 5 § 2006 års lag. Socialnämnden har enligt samma bestämmelse en skyldighet att på begäran av barnet hjälpa till att undersöka om det finns en sådan journal. Barnets rätt till denna vetskap behandlas mer ingående i uppsatsens femte kapitel.

Angående donation av ägg eller spermier från en till det barnlösa paret närstående person, se kap. 3.2.2.6.2.

²³ Prop. 2005/06:64, s.183.

²⁴ Prop. 2005/06:64, s. 183.

²⁵ Prop. 2005/06:64, s. 182.

²⁶ Prop. 1984/85:2, s. 25f.

²⁷ Se vidare SOSFS 2006:10, Socialstyrelsens föreskrifter om ändring i föreskrifterna och allmänna råden (SOSFS 2002:13) om assisterad befruktning, 5 kap. föreskrifter och allmänna råd.

²⁸ Prop. 2001/02:89, s. 42f.

3.2.2 Befruktning utanför kroppen

3.2.2.1 Bakgrund

Ett annat sätt att behandla ofrivillig barnlöshet, är genom befruktning utanför kroppen, så kallad in vitro-fertilisering (IVF, även kallat provrörsbefruktning). Denna numera etablerade och utvecklade metod kan användas vid allt fler orsaker till infertilitet, både hos kvinnor och hos män. Den behandling som är tillåten används för att förstärka, förbättra eller stödja de naturliga livsprocesserna.²⁹

I Sverige föddes det första barnet som kommit till genom befruktning utanför kroppen år 1982. Metoden lagreglerades dock först år 1989, då lag (1988:711) om befruktning utanför kroppen (befruktningslagen) trädde i kraft.³⁰ I dagsläget regleras IVF i 7 kap. 2006 års lag om genetisk integritet m.m.

En IVF-behandling kan gå till på olika sätt. Det traditionella sättet att utföra en befruktning utanför kroppen är att sammanföra de uttagna äggen med spermier, för att sedan efter några dagar föra in det eller de befruktade äggen tillbaka till kvinnans livmoder. De olika stegen i denna behandling utförs normalt i nära anslutning till varandra. Eftersom man vanligtvis befruktar fler ägg än vad som faktiskt används vid en behandling, kan man även frysa ner de ägg som blir kvar. Dessa kan sedan användas vid ett senare tillfälle om man vill ha fler barn eller om den första behandlingen inte skulle lyckas.³¹ Sådana ägg får sparas i fem år, eventuellt längre om synnerliga skäl föreligger.³² En annan form av IVF, är intracytoplasmisk spermieinjektion, ICSI. En sådan behandling utförs genom att enstaka spermier injiceras i ägget med hjälp av mikrokirurgisk teknik. Även vid användandet av denna metod kan de ägg som blir över frysas ner och användas längre fram.³³

Enligt den ursprungliga lydelsen i befruktningenslagen, var det inte tillåtet att kombinera befruktningen utanför kroppen med ägg- eller spermiedonation. Detta tilläts först efter en lagändring³⁴ år 2002.

3.2.2.2 Befruktning utanför kroppen med donerade spermier

I förarbetena till befruktningenslagen konstaterades att befruktning utanför kroppen med donerade spermier borde vara förbjudet. Det ansågs visserligen att denna metod inte i något större avseende skiljer sig från givarinsemination, eftersom kvinnan som föder barnet i båda fall är genetisk

²⁹ Prop. 2001/02:89, s. 24 och s. 27.

³⁰ Prop. 2001/02:89, s. 24.

³¹ Prop. 2001/02:89, s. 24.

³² Socialstyrelsens rapport; *Assisterad befruktning 2005*, s. 14.

³³ Prop. 2001/02:89, s. 24.

³⁴ Lag (2002:252) om ändring i lagen (1988:711) om befruktning utanför kroppen.

mor till barnet. Man ställde sig dock tveksam till att tillåta spermiedonation i samband med befruktning utanför kroppen, eftersom man redan i och med godtagandet av givarinsemination ansåg att man hade tagit ett stort avsteg från den naturliga livsprocessen. Med hänsyn till att detta var en känsligt etisk fråga och att det handlade om manipulation av den mänskliga livsprocessen, fann man starka skäl till att inta en restriktiv hållning till denna form av befruktning. Metoden godtogs således inte.³⁵

I sin rapport om assisterad befruktning år 1995, ansåg SMER att befruktning utanför kroppen med donerade spermier är etiskt acceptabel och bör tillåtas på det villkoret att barnet får vetskap om hur det kommit till och ges förutsättningar att få kunskap om sitt genetiska ursprung, det vill säga sin genetiske faders identitet. SMER fann metoden jämförbar med givarinsemination.³⁶

3.2.2.3 Befruktning utanför kroppen med donerade ägg

Frågan om äggdonation diskuteras i förarbetena till befruktningslagen. Här konstateras att ”metoden att flytta ägg från en kvinna till en annan i så hög grad har karaktär av teknisk konstruktion för att lösa ett barnlöshetsproblem att den är ägnad att skada människosynen”.³⁷ Med hänsyn till detta ansågs befruktning utanför kroppen med ett donerat ägg inte etiskt godtagbart. Det framgår vidare att man fann att äggdonation i flera hänseenden kunde jämföras med givarinsemination, eftersom det i båda fall handlar om en tredje part som bidrar med hälften av barnets arvsanlag. Skillnaden ansågs dock ligga i att äggdonation är en kliniskt komplicerad metod som kräver specialistkompetens. Det skulle därför inte finnas någon risk för att en svart marknad skulle uppstå om man förbjöd verksamheten, vilket man beförde skulle ske om man förbjöd givarinsemination, som är en tekniskt okomplicerad metod.³⁸

Av förarbetena framgår vidare att SMER år 1987 inte fann någon avgörande skillnad mellan spermiedonation och äggdonation ur genetisk synpunkt, eftersom såväl sperma som ägg är absolut nödvändiga för att ett barn ska bli till. Rådet fann likväl starka skäl för att inta en restriktiv ståndpunkt och avrådde således för att tillåta befruktning utanför kroppen i kombination med ägg- eller spermiedonation.³⁹ I SMER:s ovan nämnda rapport om assisterad befruktning från år 1995, ändrar de inställning och anser att donerade ägg ska tillåtas vid befruktning utanför kroppen, om spermien kommer från kvinnans make eller sambo. Detta får dock endast ske under förutsättning att det finns strikt medicinska grunder och att kvinnan är i fertil ålder. Det viktiga i detta sammanhang är att det genetiska bandet fortfarande är bevarat i och med att mannen då blir barnets genetiske far.

³⁵ Prop. 1987/88:160, s. 13.

³⁶ Prop. 2001/02:89, s. 37.

³⁷ Prop. 1987/88:160, s. 10.

³⁸ Prop. 1987/88:160 s. 10f.

³⁹ Prop. 1987/88:160, s. 12.

Modern, som då inte blir barnets genetiska förälder, kan enligt rådet ändå räknas som barnets biologiska mor eftersom det är hon som har burit på och fött barnet.⁴⁰

3.2.2.4 Villkor för behandling

Som framgår av 7 kap. 2 § 2006 års lag, ska en givare av ägg eller spermier vara myndig och skriftligen lämna sitt samtycke till att ägget får befruktas eller att spermier får användas för befruktning. Samtycket får återkallas fram till dess befruktning skett. Enligt 7 kap. 3 § får ett befruktat ägg föras in i en kvinnas kropp endast under förutsättning att kvinnan är gift eller sambo och maken eller sambon skriftligen samtyckt till den assisterade befruktningen. Om ägget inte är kvinnans eget, ska det vara befruktat av makens eller sambons spermier. Är tvärtom spermier donerade, ska ägget vara kvinnans eget. Make omfattas även av registrerad partner, jfr 7 kap. 1 § 2006 års lag.

När det gäller befruktning utanför kroppen i kombination med en ägg- eller spermiedonation, gäller samma regler som vid givarinsemination när det kommer till den särskilda prövning som ska föregå behandlingen, jfr kap. 3.2.1.2. Den behandlande läkaren prövar om det med hänsyn till makarnas eller sambornas medicinska, psykologiska och sociala förhållanden är lämpligt att genomföra befruktningen.⁴¹ Befruktningen får, enligt 7 kap. 5 § 2006 års lag, vidare endast genomföras om det kan antas att barnet kommer att växa upp under goda förhållanden. Skulle behandling nekas, kan makarna enligt samma paragraf begära att Socialstyrelsen prövar frågan.

En annan aspekt som diskuteras i förarbetena när det gäller äggdonation, är det faktum att även kvinnor som passerat den ålder efter vilken man normalt inte längre kan få barn, tekniskt sett kan bli gravida med hjälp av befruktning utanför kroppen i kombination med äggdonation. Utgångspunkten för donation av antingen ägg eller spermier är att befruktningen görs för att komma förbi ett medicinskt hinder för den naturliga livsprocessen. I förarbetena ansågs det därför vara av största vikt att denna teknik används på ett sätt som inte strider mot dessa grundläggande förutsättningar. Mot bakgrund av detta ska såväl kvinnans som mannens ålder beaktas i den särskilda prövning som föregår en befruktning utanför kroppen med ett ägg som inte är kvinnans eget eller med spermier som inte är kvinnans makes eller sambos. Prövningen ska ske utifrån det blivande barnets intresse. Någon exakt åldersbegränsning har, med hänsyn till bland annat de stora skillnader som finns mellan dels män och kvinnor och dels mellan olika kvinnors förmåga att bli gravida, inte ansetts nödvändig.⁴² Socialstyrelsen har utfärdat föreskrifter och allmänna råd om lämplighetsprövning av paret vid donation av ägg eller spermier.⁴³

⁴⁰ Prop. 2001/02:89, s. 37.

⁴¹ Prop. 2001/02:89, s. 38.

⁴² Prop. 2001/02:89, s. 39.

⁴³ Se SOSFS 2006:10, 4 kap.

3.2.2.5 Var behandling får utföras

När varken ägg eller spermier har donerats, får befruktning och införande av ett ägg i en kvinnas kropp, inte utan Socialstyrelsens tillstånd utföras någon annanstans än vid ett offentligt finansierat sjukhus, 7 kap. 4 § 2006 års lag. Anledningen till detta är att Socialstyrelsen ska ges möjlighet att övervaka verksamheten.⁴⁴ (Angående definitionen av ett offentligt finansierat sjukhus, se kap. 3.2.1.2.)

Är ägget inte kvinnans eget, eller om spermien kommer från någon annan än kvinnans make eller sambo, får befruktning och införandet av ägget enligt 7 kap. 4 § 2006 års lag endast äga rum vid sjukhus som upplåtit en enhet för utbildning av läkare enligt avtal mellan de universitet som bedriver läkarutbildning och berörda landsting (universitetssjukhus). Anledningen till detta krav ligger i att det, som konstaterats ovan i kap. 3.2.2.4, är viktigt att utreda de psykologiska och sociala konsekvenser för det enskilda barnet, samt familjen som helhet, som följer av att endast en förälder har ett genetiskt band till barnet. Det är även viktigt att följa upp konsekvenser för donatorn, som längre fram i tiden kan bli uppsökt av det barn hon eller han genom donationen är genetisk förälder till. Detta är bakgrunden till att behandling endast får utföras på universitetssjukhus, där det finns tillgång till kompetens inom fler områden som kan vara aktuella än just gynekologi och obstetrik.⁴⁵

3.2.2.6 Donatorn

3.2.2.6.1 Läkaren väljer lämplig donator

När det gäller valet av donator av spermier eller ägg, gäller motsvarande regler som vid insemination, se kap. 3.2.1.2. Man menar i förarbetena att det inte finns någon anledningen att skilja mellan insemination och befruktning utanför kroppen i detta hänseende.⁴⁶

Det poängteras i förarbetena att det är viktigt att inte utforma regler om donation i samband med insemination eller befruktning utanför kroppen, på ett sätt som medverkar till att spermier och ägg betraktas som överlåtbara varor eller på något annat sätt som skulle hota den humanistiska människosynen. Genomförandet av en donation måste enligt förarbetena ”ske med respekt för de individer som är berörda och då inte minst det barn som kan komma att födas”.⁴⁷

3.2.2.6.2 Närstående donator

Av socialstyrelsens allmänna råd framgår att det är tillåtet med närståendedonation, men att sådan donation bör användas endast i

⁴⁴ Prop. 2001/02:89, s. 34.

⁴⁵ Prop. 2001/02:89, s. 50.

⁴⁶ Jfr prop. 2001/02:89, s. 42f och 7 kap. 6-7 §§ 2006 års lag.

⁴⁷ Prop. 2001/02:89, s. 42.

undantagsfall.⁴⁸ Närståendedonation aktualiseras främst när det gäller ägg, eftersom tillgången till anonymt donerade ägg normalt är begränsad. Ofta vill kvinnans syster, eller någon annan som paret har en nära relation till, ställa upp som donator.⁴⁹

Närståendedonation kräver särskilda överväganden. Det är vid denna form av donation särskilt viktigt att utreda om det är kvinnans eller mannens genuina vilja att donera sina ägg eller spermier, och inte ett resultat av påtryckningar och förväntningar från det barnlösa paret. Dessa kvinnor och män bör därför erbjudas professionellt stöd. Det är också av största vikt att lagreglera att donatorerna ska vara myndiga och att de ska ge sitt skriftliga samtycke. Att donationen sker efter donatorns uttryckliga vilja är även viktigt för att hon eller han i framtiden, när ett barn eventuellt kommit till, kan hantera det speciella släktförhållande som då uppstår.⁵⁰

3.2.2.6.3 Återkallelse av samtycke och kravet på att donatorn ska vara i livet

Eftersom man med dagens teknik kan förvara spermier och ägg under en lång tid genom att frysa ner dem, kan det dröja ett bra tag innan det donerade ägget eller den donerade sperman faktiskt används vid en befruktning (befruktade ägg får förvaras i fem år). På grund av detta ansåg man i förarbetena att det vore mest lämpligt att ett samtycke till användning av donerade ägg eller spermier, ska kunna återkallas fram till dess att befruktningen skett, se 7 kap. 2 § 2006 års lag. Det ansågs även angeläget att reglera vad som ska gälla om donatorn avlider innan äggen eller spermierna kommit till användning. Att tillåta användandet av ägg eller spermier från en avliden person menade man skulle kunna riskera den humanistiska människosynen. Det finns även en risk att det skulle kunna få negativa psykologiska konsekvenser för barnet om det får veta att den genetiska föräldern som assisterade befruktningen var död när behandlingen genomfördes. Användande av ägg eller spermier från en avliden person är således förbjudet, se 7 kap. 6 § 2006 års lag. Reglerna härom får vidare inte medverka till att ägg och spermier ses som handelsvaror.⁵¹

3.2.2.7 Risker med IVF

Det framgår av förarbetena att användandet av IVF måste vara etiskt godtagbart. En förutsättning för detta är att metoden inte kommer i konflikt med barnets intresse. Barn som kommer till genom IVF får inte utsättas för större risker än de barn som kommer till på naturlig väg. Det är därför viktigt att klarlägga om denna metod kan medföra några risker för barnet.⁵²

⁴⁸ SOSFS 2006:10, 5 kap. allmänna råd.

⁴⁹ Prop. 2001/02:89, s. 43.

⁵⁰ Prop. 2001/02:89, s. 44 och SOSFS 2006:10, 5 kap. allmänna råd.

⁵¹ Prop. 2001/02:89, s. 44.

⁵² Prop. 2001/02:89, s. 27.

Under ledning av Socialstyrelsen genomfördes under den senare delen av nittiotalet en studie av denna metods eventuella risker för barnet i förhållande till barn som kommit till på naturlig väg. Resultatet av denna studie visade att barn som kommit till genom IVF, löpte statistiskt större risk för bland annat för tidig födsel, låg födelsevikt och även något större risk för missbildningar. Denna skillnad kunde dock förklaras av förhållande hos mödrarna, såsom högre ålder än genomsnittet och fertilitetsproblem, snarare än av IVF-tekniken i sig. Undersökningen visade dock att riskerna med en IVF främst var kopplade till den höga andelen flerbörd.⁵³ Anledningen till att risken för flerbörd är stor efter en IVF-behandling, är att det fram till sekelskiftet inte var ovanligt att man förde in mer än ett befruktat ägg i kvinnans livmoder samtidigt, för att öka chanserna till en graviditet. Detta eftersom det är relativt få IVF-behandlingar som faktiskt leder till graviditet. För att undvika risken för trillingar och fyringar, slutade man använda mer än två ägg samtidigt. Efter detta minskade flerbarnsfödslarna.⁵⁴ Mot bakgrund av detta har Socialstyrelsen infört en regel om att normalt endast ett ägg åt gången får föras in i kvinnans livmoder. Det kan tillåtas att två ägg förs in om risken för tvillingar, mot bakgrund av vetenskap och beprövad erfarenhet, bedöms som liten.⁵⁵ Målsättningen ska dock vara att uppnå en enkelgraviditet.⁵⁶

3.3 Ej tillåtna former av assisterad befruktning

3.3.1 Befruktning utanför kroppen med donerade ägg berfuktade med donerade spermier

Befruktning utanför kroppen med både donerade ägg och donerade spermier samtidigt, är förbjuden i Sverige.

När det blev tillåtet att i samband med befruktning utanför kroppen använda sig av antingen donerade ägg eller donerade spermier, var det en förutsättning att befruktningen kunde ske utan att medverka till att hota den humanistiska människosynen eller barnets integritet. Användandet av både donerade ägg och donerade spermier samtidigt, skulle resultera i att barnet inte har något genetiskt band till någon av sina föräldrar. Av prop. 2001/02:89 framgår att regeringen ansåg att det sociala föräldraskapet visserligen är viktigare än det genetiska, men menade, likt SMER, att ett accepterande av denna metod skulle ses som en ”alltför långtgående strävan

⁵³ Prop. 2001/02:89, s. 27f.

⁵⁴ Prop. 2001/02:89, s. 25.

⁵⁵ Prop. 201/02:89, s. 30 och SOSFS 2006:10, 9 kap. 1 §, samt föreskrifter och allmänna råd.

⁵⁶ Prop. 200102:89, s. 30.

att med tekniska insatser kompensera livets ofullkomlighet”.⁵⁷ Regeringen menade också att användandet av denna metod skulle kunna resultera i att ägg och spermier ses som fritt tillgängliga objekt för att skapa en människa. Detta skulle i sin tur medverka till att förstärka en teknifierad människosyn.⁵⁸

3.3.2 Surrogatmoderskap

Barnlösa par, där kvinnan av olika anledningar inte själv kan bära barnet i sin livmoder, kan ta hjälp av en surrogatmoder, som genomgår en graviditet för det barnlösa paret räknig. Olika genetiska band till barnet är då möjliga. Både ägg och spermier kan härstamma från det barnlösa paret (så kallat genuint surrogatmoderskap), eller antingen ägg *eller* spermier, eller inte från någon av dem, utan från två utomstående donatorer.⁵⁹

Regeringen anser att surrogatmoderskap är förenat med risker för vissa problem, som inte minst kan drabba barnet. Ett sådant problem kan till exempel uppstå om surrogatmodern efter graviditeten ångrar sitt beslut och vill behålla barnet, eller om paret som surrogatmodern burit barnet åt inte vill ta emot barnet när det väl har fötts.⁶⁰ Mot bakgrund av bland annat detta, menar regeringen att surrogatmoderskap är etiskt oförsvarbart och därför inte kan tillåtas. Regeringen anser att det inte kan ”anses förenligt med människovärdesprincipen att använda en annan kvinna som medel för att lösa det barnlösa paret problem”.⁶¹ Surrogatmoderskap är inte heller önskvärt ur barnets perspektiv.⁶²

Att surrogatmoderskap med hänsyn till såväl psykologiska och medicinska, som sociala och juridiska skäl, inte borde tillåtas, konstateras redan i förarbetena till befruktningslagen. Man menade att surrogatmoderskap stred mot en rad gällande rättsgrundsatser, inte minst grundläggande principer i fråga om adoptioner, såsom att ersättning eller överenskommelse om sådan inte får förekomma. En adoption får heller inte genomföras enbart genom en överenskommelse mellan kvinnan som fött barnet och adoptivföräldrarna. Adoptionen ska tvärtom genomgå en oberoende prövning (se 4 kap. 6 § FB), vilket innebär att ett surrogatmoderskap, som ju resulterar i att det barnlösa paret adopterar barnet som fötts av surrogatmodern, inte skulle bli bindande. För att kunna genomföra en assisterad befruktning i form av surrogatmoderskap, är det dessutom en förutsättning att någon annan än surrogatmodern har bestämmanderätt över fostret. Detta är inte möjligt enligt svensk lag.⁶³

⁵⁷ Prop. 2001/02:89, s.52.

⁵⁸ Prop. 2001/02:89, s. 52.

⁵⁹ Prop. 2001/02:89, s. 55.

⁶⁰ Prop. 2001/02:89, s. 55 och Saldeen, s. 121.

⁶¹ Prop. 2001/02:89, s. 55.

⁶² Prop. 2001/02:89, s. 55.

⁶³ Prop. 1987/88:160, s. 14 och Singer, s. 356.

3.4 Ofrivilligt barnlös – med rätt till barn?

Efter att tidigare ha varit helt styrt av naturens gång, är fortplantningen nu något man i allt större utsträckning kan styra, dels genom preventivmedel, dels genom ökade medicinska inslag i fortplantningsprocessen. Denna utveckling har lett till bättre planeringsmöjligheter och tryggare genomförande, men också till att skaffandet av barn allt mer har kommit att betraktas som en rättighet. Detta måste dock ses mot bakgrund av inte bara den enskilda människans perspektiv, utan också ur samhällets perspektiv. Samtidigt som reproduktion kan anses tillhöra människors privata sfär, finns det starka samhällsintressen som måste vägas in. Samhället har ett ansvar för eventuella risker som assisterad befruktning kan medföra för barnet. Enligt SMER rör det sig ofta om en stark önskan att skaffa genetiska barn, men det kan ändå inte anses vara en självklar rättighet. Ibland måste man acceptera att man inte kan få egna barn.⁶⁴

⁶⁴ Prop. 2001/02:89, s. 22f.

4 Föräldraskap efter assisterad befruktning

4.1 Definition av föräldraskap

Alla barn har genetiska föräldrar, alltså de vars ägg och spermier gett upphov till barnets liv. De genetiska föräldrarna är dock inte alltid barnets rättsliga föräldrar i enlighet med 1 kap. FB. Barnets rättsliga föräldrar är de som genom ett erhållande av rättslig status som moder eller fader har förvärvat till föräldraskapet hörande rättigheter och skyldigheter. Vidare kan ett barn ha sociala föräldrar, det vill säga de som faktiskt tar hand om barnet. Barnets rättsliga föräldrar är oftast även dess sociala föräldrar.⁶⁵ I denna framställning åsyftas med föräldrar de som är det rättsligt, om inget annat anges.

4.2 Om fastställande av föräldraskap

4.2.1 Allmänt om fastställande av moderskap och faderskap

Moderskap och faderskap fastställs i enlighet med 1 kap. FB. Enligt kapitlets första paragraf, ska faderskap fastställas för den man som modern vid barnets födelse är gift med. Detsamma gäller om modern innan barnet föds blir änka, inom sådan tid efter mannens död att barnet kan vara avlat dessförinnan. Under vissa förutsättningar ska rätten förklara att mannen i äktenskapet ej är fader till barnet, se vidare 1 kap. 2 § FB. Skulle modern vid barnets födelse varken vara gift eller nybliven änka, måste faderskapet eller föräldraskapet för en annan kvinna enligt 1 kap. 9 § fastställas genom bekräftelse eller, om sådan inte lämnas, genom dom, se 1 kap. 3 § FB. Hur bekräftelse av faderskap går till återges i 1 kap. 4 § FB. Ska faderskapet fastställas genom dom gäller reglerna i 1 kap. 5 § FB. Den kvinna som föder barnet ska anses som dess rättsliga moder, jfr 1 kap. 7 § FB.

En redogörelse för vem som blir rättslig moder respektive fader till ett barn som kommit till efter en ägg- eller spermiedonation, följer nedan.

⁶⁵Jfr Singer, s. 42f.

4.2.2 Fastställande av föräldraskap efter givarinsemination

Har en givarinsemination utförts på modern med samtycke av en man som var hennes make eller sambo och det med hänsyn till samtliga omständigheter är sannolikt att barnet har avlats genom inseminationen, ska vid tillämpning av föräldraskapens allmänna regler om fastställande av faderskap, den man som lämnat samtycket anses vara barnets far, se 1 kap. 6 § FB. Mannen ska ha varit moderns make eller sambo vid inseminationstillfället och han ska ha samtyckt till den inseminationsbehandling som ledde till att barnet kom till. Det är således samtycket till inseminationen som leder till att mannen blir barnets rättslige fader. Detta innebär att när barnet väl är fött kan den samtyckande mannen inte föra talan om att han inte är barnets verkliga far (förutom på den grunden att barnet faktiskt inte har kommit till genom inseminationen). Märk väl att det i 1 kap. 6 § FB inte finns något krav på att inseminationen ska ha utförts enligt 6 kap. 2006 års lag om genetisk integritet m.m. Detta innebär att även inseminationer som utförts utomlands eller i privat regi omfattas, jfr RÅ 2002 ref. 3. Det innebär även att ett muntligt samtycke är giltigt, eftersom 6 kap. 1 § 2006 års lag och dess krav på skriftligt samtycke ej är tillämplig.⁶⁶ Om samtycke saknas ska faderskap fastställas för spermiegivaren, jfr 1 kap. 5 § 2 st. och 1 kap. 6 § FB.

Samma regler gäller enligt 1 kap. 9 § FB om insemination enligt 6 kap. 2006 års lag ägt rum med samtycke av en kvinna som var moderns maka (detta innefattar även registrerad partner) eller sambo. Den som lämnat samtycket anses som barnets förälder. Bestämmelsen aktualiseras endast då inseminationen har utförts i enlighet med 6 kap. (eller 7 kap. gällande befruktning utanför kroppen) 2006 års lag. Den är således inte tillämplig om befruktningen har skett i egen regi eller vid en klinik utomlands. Då ska istället faderskap fastställas för spermiegivaren enligt 1 kap. 3-5 §§ FB. Skulle en insemination (eller befruktning utanför kroppen) utföras utan att en fullständig lämplighetsprövning i enlighet med svensk lag företagits, men i övrigt i enlighet med 2006 års lag, hindrar dock inte detta att föräldraskap fastställs i enlighet med 1 kap. 9 §. Modern ska vidare ha varit gift eller sambo med en annan kvinna när den assisterade befruktningen genomfördes. Maken eller sambon ska samtycka till inseminationen (eller befruktningen). Enligt 2006 års lag ska samtycket vara skriftligt. Att skriftligt samtycke i något fall saknas hindrar dock inte att kvinnan anses som barnets förälder. Med hänsyn till samtliga omständigheter ska det vidare vara sannolikt att barnet har kommit till genom inseminationen (eller befruktningen). Är sambandet mellan den assisterade befruktningen och graviditeten inte sannolikt, ska istället faderskap fastställas enligt 1 kap. 4 eller 5 §§ FB. För att bli rättsligt giltigt, ska föräldraskapet fastställas genom bekräftelse eller dom, 1 kap. 9 § 2 st. FB.⁶⁷

⁶⁶ Walin; Vängby, kommentar till 1 kap. 6 § FB, s. 1:27-29 och Saldeen s. 95.

⁶⁷ Walin; Vängby, kommentar till 1 kap. 9 § FB, s. 1:36 a-b.

4.2.3 Fastställande av föräldraskap efter befruktning utanför kroppen med donerade ägg eller spermier

Har en befruktning av en kvinnas ägg utförts utanför hennes kropp med samtycke av en man som var hennes make eller sambo, och det med hänsyn till samtliga omständigheter är sannolikt att barnet har avlats genom befruktningen, ska vid tillämpningen av de allmänna reglerna om fastställande av faderskap, den man som har lämnat samtycket anses vara barnets far, jfr 1 kap. 8 § FB. Samma gäller om ägget donerats av en annan kvinna. För att mannen ska anses som barnets far, krävs enligt 8 § vidare att samtycket lämnades till den befruktning som ledde till att barnet avlades och att mannen var moderns make eller sambo när befruktningen ägde rum. Befruktningen behöver, likt vid insemination, inte ha genomförts i enlighet med 2006 års lag för att faderskapet ska kunna fastställas. Befruktning utförd exempelvis utomlands omfattas således av 1 kap. 8 § FB. Detta gäller även om mannen endast muntligen har samtyckt till befruktningen. Paragrafen gäller både när spermier kommer från en utomstående donator och när de kommer från kvinnans make eller sambo.⁶⁸ Om samtycke saknas ska faderskapet fastställas för spermiedonatorn, jfr 1 kap. 5 § 2 st. och 1 kap. 8 § FB.

Den kvinna som föder barnet anses enligt 1 kap. 7 § FB vara barnets moder, även om ägget är donerat.

Har befruktning utanför kroppen i enlighet med 7 kap. 2006 års lag, utförts med samtycke av en kvinna som var moderns maka, registrerad partner eller sambo och det med hänsyn till samtliga omständigheter är sannolikt att barnet har avlats genom befruktningen, ska den som lämnat samtycket anses som barnets förälder, se 1 kap. 9 § FB. Härvid gäller samma regler som vid insemination, se kap. 4.2.2.

4.2.4 Fastställande av föräldraskap efter otillåten assisterad befruktning

I Sverige är det som ovan konstaterats, inte tillåtet att genomföra en assisterad befruktning med donerade ägg och donerade spermier samtidigt. Dock finns denna möjlighet utanför Sveriges gränser. Vål i Sverige skulle kvinnan bli barnets moder, jfr 1 kap. 7 § FB. Har kvinnans make eller sambo lämnat sitt samtycke till befruktningen, anses han som barnets fader enligt 1 kap. 8 § FB. Motsvarande gäller inte om det är en kvinna som är moderns maka eller sambo, jfr 1 kap. 9 §. Saknas giltigt samtycke fastställs faderskapet på samma sätt som redogjorts för i kap. 4.2.3, det vill säga för donatorn, jfr 1 kap. 5 § 2 st. FB.

⁶⁸ Walin; Vängby, kommentar till 1 kap. 8 § FB, s. 1:34-35.

Efter ett surrogatmoderskap blir den kvinna som fött barnet, det vill säga surrogatmodern, med tillämpning av gällande föräldrapresumtioner, barnets rättsliga förälder, 1 kap. 7 § FB. Faderskapet fastställs, beroende på hur den assisterade befruktningen har gått till i det enskilda fallet, enligt reglerna ovan.

4.2.5 Ny föräldrapresumtion föreslagen

I betänkandet *Föräldraskap vid assisterad befruktning* från år 2007 (SOU 2007:3), föreslås att föräldraskapet efter en assisterad befruktning med donerade ägg eller donerade spermier ska regleras lika för samkönade och olikkönade par. Detta skulle innebära att den kvinna som modern är gift eller registrerad partner med skulle presumeras vara barnets förälder. Denna presumtion föreslås motsvara den nuvarande faderskapspresumtionen. Regleringen föreslås även omfatta assisterad befruktning utförd utomlands och i privat regi. Vidare föreslås föräldraskap efter en assisterad befruktning utförd inom svensk hälso- och sjukvård fastställas på samma sätt för en kvinnlig som för en manlig sambo, det vill säga genom bekräftelse eller dom. Faderskap skulle inte fastställas i dessa fall.⁶⁹ Än så länge har dock ingenting hänt med detta förslag.

4.3 Donatorns ställning

4.3.1 Ej rättslig förälder

Som det har konstaterats ovan blir donatorer vanligen inte rättsliga föräldrar till barn som kommer till genom donationen av ägg eller spermier. En kvinnlig donator kan enligt svensk rätt aldrig bli rättslig förälder till ett barn som kommit till genom en donation av hennes ägg.⁷⁰ Enligt 1 kap. 5 § 2 st. FB kan faderskap inte genom dom fastställas för en man som är spermiegivare enligt 6 eller 7 kap. 2006 års lag. Faderskapstalan mot donatorn är därmed inte möjlig.⁷¹ Faderskap kan däremot fastställas för en spermiedonator om donationen inte har genomförts i enlighet med 2006 års lag, i de fall då samtycke från en man som är moderns make eller sambo saknas, jfr 1 kap. 5 § 2 st., 6 § och 8 § FB. Eftersom samtycke från en kvinna som är moderns maka eller sambo inte gäller då behandling utförts utanför 2006 års lags ramar, ska faderskap för spermiedonatorn fastställas även i dessa fall, jfr 1 kap. 5 § 2 st. och 9 § FB.

4.3.2 Ej anonym

Innan 1984 års inseminationslag trädde i kraft, hölls alla uppgifter om spermiedonatorn hemliga i den mån de inte förstördes. Det eftersträvades att

⁶⁹ SOU 2007:3, s. 12.

⁷⁰ Jfr 1 kap. 7 § FB.

⁷¹ Walin; Vängby, kommentar till 1 kap. 5 § 2 st. FB, s. 1:24.

hålla donationen hemlig för barnet.⁷² Många ville att det utåt sett skulle framstå som att den rättslige fadern också var den genetiske fadern. Det var därför viktigt att barnet liknade den rättslige fadern så mycket som möjligt.⁷³ När så 1984 års inseminationslag trädde i kraft fick donatorer inte längre vara anonyma, eftersom det ansågs att barn skulle ha en rätt att få vetskap om vem givaren var. Denna fråga var kontroversiell. Departementschefen ansågs dock att om man utgick ifrån att barnet skulle informeras om sitt tillkomstsätt, skulle det inte vara rimligt att undanhålla barnet uppgifter om givarens identitet.⁷⁴ När denna bestämmelse infördes var den unik i sitt slag i hela världen.⁷⁵

4.4 Det rättsliga föräldraskapets olika syften

Vid fastställande av föräldraskap finns olika intressen att tillgodose. När barnets rättsliga föräldrar även är dess genetiska, tillgodoses tre viktiga intressen – intresset av familjerättslig status, behovet av omvårdnad och vetskap om genetiskt ursprung. Det är dock inte alltid alla dessa intressen kan tillgodoses och det rättsliga föräldraskapet är således en form av helhetslösning.⁷⁶ När ett barn har adopterats eller kommit till genom givarinsemination⁷⁷, är det behovet av omsorg istället för genetiskt släktskap som grundar det rättsliga föräldraskapet. I detta fall måste intresset av vetskap om genetiskt ursprung tillgodoses på annat sätt. Idag tillgodoses detta genom att barn, som har kommit till genom ägg- eller spermiedonation, har en rätt till identifierande information om donatorn, jfr 6 kap. 5 § och 7 kap. 7 § 2006 års lag. För andra barn, som inte är adopterade eller tillkomna efter ägg- eller spermiedonation, kommer vetskap om ursprunget i fråga endast i samband med omprövning av den familjerättsliga statusen.⁷⁸

⁷² Prop. 1984/85:2, s. 15.

⁷³ Ewerlöf; Sverne; Singer, s. 150.

⁷⁴ Prop. 1984/85:2, s. 15f.

⁷⁵ Singer, s. 327.

⁷⁶ Singer, s. 381f och s. 400.

⁷⁷ Givarinsemination får idag anses innefatta även andra former av ägg- och spermiedonationer.

⁷⁸ Singer, s. 400.

5 Rätten till vetskap om genetiskt ursprung

5.1 6 kap. 5 § och 7 kap. 7 § lag (2006:351) om genetisk integritet m.m.

Rätten till vetskap om sitt genetiska ursprung för barn som kommit till genom ägg- eller spermiedonation, infördes i svensk rätt i samband med inseminationslagen år 1985. Samma rätt infördes senare i befruktningslagen. Idag regleras denna rätt i 6 kap. 5 § och 7 kap. 7 § 2006 års lag.

Enligt 6 kap. 4 § och 7 kap. 6 § 2006 års lag ska sjukhuset, där en ägg- eller spermiedonation genomförs, anteckna uppgifter om donatorn i en särskild journal, som ska bevaras i minst 70 år. Dessa uppgifter har, enligt 6 kap. 5 § och 7 kap. 7 § 2006 års lag, den som avlats genom insemination eller befruktning utanför kroppen, med ägg som inte kommer från kvinnan själv eller med spermier som inte kommer från kvinnans make eller sambo, rätt att ta del av. Rätten inträder när barnet uppnått tillräcklig mognad för att ta till sig informationen utan att ta någon skada av den. Barnets mognad bör bedömas efter samtal med barnet. Normalt uppnås sådan mognad först i de sena tonåren.⁷⁹ Socialnämnden har vidare enligt 6 kap. 5 § och 7 kap. 7 § en skyldighet att på begäran av barnet hjälpa till att undersöka om det finns några uppgifter antecknade i en särskild journal. Barnet kan vända sig antingen direkt till det sjukhus som utförde ägg- eller spermiedonationen eller till socialnämnden på orten. Socialnämnden är skyldig att hjälpa även de barn som tror sig ha tillkommit genom ägg- eller spermiedonation, men som inte vet säkert. Skulle barnet eller socialnämnden vända sig till fel sjukhus, bör detta sjukhus kunna hjälpa dem att hitta det rätta sjukhuset. Innan barnet får del av uppgifterna, bör det ges möjlighet att diskutera sin situation med en sakkunnig person. På barnets begäran bör socialnämnden eller sjukhuset kontakta donatorn för att efterforska hennes eller hans inställning till att barnet får veta hennes eller hans identitet.⁸⁰

Den särskilda journalen bör innehålla uppgifter som kan ha betydelse för barnet som vill ha vetskap om sitt genetiska ursprung. Härmed avses i första hand donatorns identitet. Uppgifterna bör vidare informera om exempelvis donatorns utseende, yrke, intressen och släkt- och familjeförhållanden. Journalen kan även innehålla ett foto.⁸¹ Noteras bör att ingen (fram till år 2007) har begärt information ur en särskild journal.⁸²

⁷⁹ Prop. 1984/85:2, s. 16.

⁸⁰ Walin; Vängby, kommentarer till 6 kap. 5 § och 7 kap. 7 § 2006 års lag, s. 1:44-45 och 1:52-53.

⁸¹ SOSFS 2006:10, 11 kap. allmänna råd och Walin; Vängby, kommentarer till 6 kap. 5 § och 7 kap. 7 § 2006 års lag, s. 1:45 och 1:52.

⁸² SOU 2007:3, s. 97.

5.2 Bakgrund till rätten till vetskap om genetiskt ursprung

5.2.1 Föräldrarna ska informera barnet om dess tillkomstsätt

Det framgår av förarbetena till inseminationslagen att man ansåg att de som skaffat barn genom givarinsemination borde iaktta en öppen och ärlig attityd mot barnet och inom rimlig tid berätta för det hur det kommit till. Frågan ansågs inte lämpa sig för att regleras i lag, av den anledningen att det ansågs viktigt att barnen inte påtvingas dessa uppgifter innan de har uppnått tillräcklig mognad. Det kunde heller inte uteslutas att det i vissa fall inte skulle vara förenligt med barnens bästa att berätta för dem hur de kommit till. Det ansågs därför lämpligt att lämna åt föräldrarna att bedöma när barnet är redo att ta del av uppgifterna. Vikten av öppenhet mot barnet borde enligt förarbetena föräldrarna informeras om under den psykosociala utredning som föregår en insemination.⁸³ Det är därför viktigt att de blivande föräldrarna, både före och efter en assisterad befruktning, erbjuds samtal med en för ändamålet kompetent person. Detta har stor betydelse för det kommande barnets situation och för öppenheten kring dess genetiska ursprung.⁸⁴

5.2.2 Vetskap om donatorns identitet

Inom hälso- och sjukvården är huvudregeln sekretess när det gäller uppgifter om en enskilds hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilda eller någon närstående lider men, jfr 25 kap. 1 § offentlighets- och sekretesslag (2009:400). Både barnet och donatorn, samt de rättsliga föräldrarna, omfattas av sekretessen. Sekretessen gäller i förhållande till myndigheter, men också i förhållande till andra utomstående och mellan de personer som berörs av befruktningen. Föräldrarna har således ingen rätt att få del av uppgifter om donatorn, lika lite som donatorn har rätt att få vetskap om de eller det eventuella barn som hon eller han gett upphov till.⁸⁵ Sekretessen kan dock brytas av barnet om hon eller han vill ha vetskap om de uppgifter som finns antecknade om donatorn i den särskilda journalen, jfr 25 kap. 11 § offentlighets- och sekretesslag (2009:400) och 6 kap. 5 § samt 7 kap. 7 § 2006 års lag. Sekretessen kan även brytas om uppgifter om en insemination eller befruktning utanför kroppen skulle behövas i ett mål om moderskap, faderskap eller föräldraskap i enlighet med 1 kap. 9 § FB, jfr 6 kap. 6 § och 7 kap. 8 § 2006 års lag.

⁸³ Prop. 1984/85:2, s. 15.

⁸⁴ SOSFS 2006:10, 10 kap. allmänna råd.

⁸⁵ Prop. 2001/02:89, s. 49.

5.2.3 Synen på donatorn

Anna Singer skriver i sin avhandling *Föräldraskap i rättslig belysning* att öppenheten kring spermiedonatorers⁸⁶ identitet är ett tecken på att de är erkända som genetiska fäder, också i rättsliga sammanhang, även om de inte kan erhålla rättslig status som föräldrar. Detta styrks ytterligare av att det i förarbetena till inseminationslagen (prop. 1984/85:2) framgår att donatorn bland annat måste vara beredd på att medverka till blodprovstagning. Donatorn kan också komma att bli kontaktad om barnet skulle visa sig ha en ärftlig sjukdom, eller om det skulle ifrågasättas om barnet verkligen kommit till genom inseminationen. Donatorn måste ha klart för sig att barnet har rätt till kännedom om hans identitet och att han kan bli uppsökt av barnet längre fram i livet. Mot bakgrund av de önskemål som ställs på donatorns personliga inställning till inseminationen, menar Singer att man söker något mer än bara en donator, någon som är medveten om att han är far till ett barn och vid behov är beredd att i olika sammanhang ta ansvar.⁸⁷

5.2.4 Vikten av vetskap om ursprunget

Det poängteras i förarbetena att det är av stor vikt att barnets rätt till vetskap om sitt genetiska ursprung respekteras. Informationen bör delges barnet på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till dess utveckling. Forskning inom adoption visar att det är viktigt för adoptivbarn att få veta att de är adopterade, samt att det är föräldrarna som berättar det. Detta är viktigt för att upprätthålla ett ärligt och tillitsfullt förhållande mellan barn och förälder. Konsekvenserna kan bli stora om barnet får vetskap om hur det ligger till på ett oplanerat sätt. Paralleller kan här dras till barn som kommit till efter en ägg- eller spermiedonation. Det konstateras i förarbetena att det normalt inte är det faktum att barnet är adopterat eller tillkommet efter ägg- eller spermiedonation i sig om barnet finner traumatiserande, utan att föräldrarna har undanhållit denna information.⁸⁸

Singer påpekar att det finns brister i jämförelsen mellan barn som kommit till efter givarinsemination⁸⁹ och barn som adopterats. Olikheterna mellan insemination och adoption har inte uppmärksamrats och någon närmare analys av adoptionserfarenheternas faktiska värde för barn som kommit till genom insemination har inte heller gjorts. Singer skriver att en utredning av det bakomliggande intresset till vetskapen hade varit av värde vid avgörandet av vilken information om donatorn som barnet skulle ges tillgång till.⁹⁰

⁸⁶ Detta får idag även anses innefatta äggdonatorer.

⁸⁷ Singer, s. 338f och prop. 1984/85:2, s. 25.

⁸⁸ Prop. 2001/02:89, s. 46f.

⁸⁹ Givarinsemination får idag även anses innefatta andra former av ägg- och spermiedonationer.

⁹⁰ Singer, s. 329f.

5.2.5 Har alla ett intresse av att veta sitt ursprung?

Singer ifrågasätter om alla har ett intresse av att veta sitt genetiska ursprung och om de skäl som ligger bakom en önskan om sådan vetskap verkligen beror på vetskapen i sig.⁹¹

Hon diskuterar i sin avhandling vilka intressen som kan ligga bakom en önskan om vetskap. Hon nämner bland annat skäl av materiell art, grundade på ekonomiska intressen, medicinska skäl och psykologiska skäl.⁹² Dessa skäl kan ofta tillgodoses på andra sätt, exempelvis kan medicinska skäl ofta tillgodoses genom utredning av personens egna gener. Det intresse som anses vara det viktigaste, det psykologiska intresset av att känna sitt genetiska ursprung, framställs ofta som ett naturligt behov som alla människor har. Singer påpekar att det egentligen inte finns något angivet stöd för detta antagande, som utgår från erfarenheter från adopterade barn. Hon poängterar att alla adoptivbarn inte har ett behov av att få vetskap om sina genetiska föräldrar.⁹³

5.3 Barnets rätt till vetskap i praktiken

Huruvida barnet verkligen får information om sitt ursprung beror i praktiken på om föräldrarna väljer att berätta.

I en rapport från Socialstyrelsen år 2000⁹⁴, framgår att föräldrar till barn som fötts efter givarinsemination i endast ungefär tio procent av de tillfrågade fallen hade informerat barnet om hur det kommit till. Runt fyrtio procent avsåg att informera barnet om inseminationen i framtiden. Tjugo procent tänkte inte berätta och tio procent var tveksamma. De resterande tjugo procenten uttalade sig inte om hur de planerade göra i framtiden.⁹⁵

Socialstyrelsen rapport angående föräldrars obenägenhet att berätta för sina barn att de har tillkommit genom givarinsemination har varit föremål för en uppföljningsstudie⁹⁶, utförd av docent Claes Gottlieb, professor Ann Lalos och professor Othon Lalos.⁹⁷ Av rapporten framgår att lagstiftningens syfte i denna fråga inte får genomslag i praktiken. Lite fler än hälften av föräldrarna i undersökningen hade i och för sig berättat för sina barn att de kommit till genom givarinsemination, men det finns fortfarande allt för många föräldrar som inte har berättat för barnet om dess tillkomstsätt. För

⁹¹ Singer, s. 406.

⁹² Singer, s. 403ff.

⁹³ Singer, s. 406f.

⁹⁴ Socialstyrelsens rapport 2000:6; *Får barnen veta? Barn som fötts efter givarinsemination.*

⁹⁵ Socialstyrelsens rapport 2000:6, s. 8.

⁹⁶ SOU 2007:3 bil. 3; *Lagstadgad rätt till sitt ursprung – men hur resonerar föräldrarna och vad får barn födda efter givarinsemination veta?*

⁹⁷ SOU 2007:3, s. 137.

att uppnå syftet med lagen bör enligt undersökningen bland annat personalen utbildas, stödjas och diskutera etiska dilemman. Föräldrar, även blivande, bör erbjudas professionellt stöd och vägledning. Föräldrar i liknande situationer bör även ges möjlighet att utbyta erfarenheter. En viktig utgångspunkt i detta arbete är att tydliggöra vikten av öppenhet om barnets genetiska ursprung.⁹⁸

För att öka benägenheten att berätta för ett barn att det har kommit till genom en ägg- eller spermiedonation, är det enligt förarbetena viktigt att tidigt informera föräldrarna om vikten av att vara öppna mot barnet och att vägleda dem i hur och när de ska tala om det. Detta bör ingå i den psykosociala utredning som föregår den assisterade befruktningen. Det är vidare även viktigt att de blivande föräldrarnas inställning beaktas vid lämplighetsprövningen. I förarbetena betonas att det är viktigt att under utredningen erbjuda det barnlösa paret professionell hjälp för att bearbeta den kris som ofta följer av barnlösheten, särskilt när donation är aktuell. Om föräldrarna inte har bearbetat sin sorg över att inte kunna få genetiskt gemensamma barn, kan det bli svårt att på ett lämpligt sätt berätta för barnet om donationen.⁹⁹

5.4 Förslag på att stärka barns rätt till vetskap om genetiskt ursprung

I betänkandet *Föräldraskap vid assisterad befruktning* föreslås olika åtgärder för att stärka rätten till vetskap om sitt genetiska ursprung, för barn (och även vuxna) som kommit till genom en ägg- eller spermiedonation. Bland annat föreslås ett förtydligande av gällande föreskrifter och allmänna råd. Vidare föreslås informations- och utbildningsinsatser för föräldrar och personal, i syfte att öka föräldrarnas benägenhet att berätta för sina barn hur de kommit till och vägleda dem i hur de ska berätta. Det anses även viktigt att förändra hälso- och sjukvårdspersonalens inställning och öka kompetensen inom denna fråga. Det föreslås vidare att det ska tydliggöras i föräldrabalken att barn, som kommer till genom assisterad befruktning med donerade ägg eller spermier, har rätt till vetskap om sitt genetiska ursprung. Det ska tydligt framgå att det är föräldrarnas ansvar att informera barnet om dess tillkomstsätt, samt att barnet har rätt till uppgifter om givaren, om sådana finns. För att stärka barnets rätt till vetskap om sitt genetiska ursprung, har även föreslagits att det ska upprättas ett särskilt register där det framgår om ett barn har kommit till genom assisterad befruktning med donerade ägg eller donerade spermier, samt var de kan hitta uppgifter om donatorn.¹⁰⁰ Det konstateras i betänkandet att det är lika viktigt att stärka rätten till vetskap om genetiskt ursprung för barn som kommit till genom en ägg- eller spermiedonation utförd i enlighet med 2006 års lag, som för barn som kommit till genom donation som utförts utomlands eller i privat regi.

⁹⁸ SOU 2007:3, s. 156f.

⁹⁹ Prop. 2001/02:89, s. 48.

¹⁰⁰ SOU 2007:3, s. 13.

De senare barnen kan i dagsläget få denna vetskap endast om föräldrarna väljer att berätta. Uppgift om donation utförd utanför svensk rätts ramar måste dock lämnas på ett annat sätt, förslagsvis genom att föräldrarna ges möjlighet att se till så att uppgift om donationen registreras i Sverige.¹⁰¹

För att stärka rätten till vetskap om genetiskt ursprung, har tidigare föreslagits att uppgift om en donation ska föras in i folkbokföringen. Precis som det föredragande statsrådet ansåg vid införandet av inseminationslagen, ansåg regeringen i prop. 2001/02:89 att en sådan registrering inte skulle fylla någon egentlig funktion, eftersom donationen inte har någon betydelse för barnets rättsliga status. Det är ju den sociala föräldern som är den rättsliga föräldern, inte donatorn. Vidare kan ett barn som misstänker att det kommit till genom en ägg- eller spermiedonation söka sitt genetiska ursprung, eftersom denna rätt i sig är oberoende av om barnets föräldrar har berättat om donationen eller ej. Vad som skulle kunna tala för en registrering i folkbokföringen är om det skulle vara till barnets fördel.¹⁰²

¹⁰¹ SOU 2007:3, s. 98.

¹⁰² Prop. 2001/02:89, s. 47.

6 Den mänskliga rättigheten till vetskap om sitt genetiska ursprung

6.1 FN:s konvention om barnets rättigheter

6.1.1 Principer och innehåll

FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen) antogs enhälligt av FN:s generalförsamling år 1989. Efter att 20 stater, däribland Sverige, hade ratificerat konventionen trädde den i kraft den 2 september år 1990.¹⁰³

I barnkonventionen innefattas alla mänskliga rättigheter som följer av FN:s andra konventioner inom detta område. Den innehåller således såväl medborgerliga och politiska som ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter. Rättigheterna i barnkonventionen har dock ett särskilt barnperspektiv och sätter barnets behov i centrum. I konventionens inledning betonas att barn, med hänsyn till sin särskilda utsatthet och sårbarhet, behöver extra skydd och omvårdnad.¹⁰⁴

Barnkonventionen bygger på fyra grundläggande, vägledande principer, nämligen: förbud mot diskriminering (art. 2), beaktande av barnets bästa (art. 3), barnets rätt till liv och utveckling (art. 6), samt barnets rätt att uttrycka sin åsikt och få den respekterad (art. 12). Dessa fyra principer avspeglas och konkretiseras i konventionens övriga artiklar. Samtidigt som principerna har en självständig betydelse, ska de även vara styrande för tolkningen av konventionens sakartiklar när dessa inte ger tillräcklig vägledning.¹⁰⁵ Alla rättigheter, oavsett karaktär, är dock lika viktiga och ska ses som en del av en helhet.¹⁰⁶

Varje människa under 18 år är enligt barnkonventionens första artikel att anse som ett barn, om barnet inte blir myndigt tidigare enligt lagstiftningen i sitt land.¹⁰⁷

¹⁰³ SOU 1997:116, s. 52.

¹⁰⁴ SOU 1997:116, s. 54 och prop. 1997/98:182, s. 8.

¹⁰⁵ SOU 1997:116, s. 56f, s. 130 och prop. 1997/98:182, s. 9.

¹⁰⁶ Prop. 1997/98:182, s. 9.

¹⁰⁷ Prop. 1997/98:182, s. 9.

6.1.2 Barnkonventionens status i Sverige

När barnkonventionen ratificerades år 1990, blev den svenska staten till följd av detta folkrättsligt förpliktad att följa denna konventions bestämmelser. Art. 4 i konventionen stadgar att alla stater ska vidta lämpliga lagstiftnings-, administrativa och andra åtgärder (såsom att till exempel åstadkomma effektiva styrmedel, opinionsbildning och upplysning) för att genomföra de rättigheter som erkänns i konventionen. Att konventionens bestämmelser avspeglas i den nationella lagstiftningen räcker således inte för att uppfylla konventionens fjärde artikel. Om staterna lever upp till konventionen kontrolleras bland annat av FN:s kommitté för barnets rättigheter (barnkommittén), till vilken de anslutna staterna återkommande ska avge rapporter.¹⁰⁸

När den svenska riksdagen beslutade att ratificera barnkonventionen, konstaterades att dess bestämmelser i det stora hela redan var tillgodosedda i gällande lagstiftning. Det beslutades därför att barnkonventionen inte skulle inkorporeras i svensk rätt eller att den befintliga rätten skulle ändras. Detta innebär att barnkonventionen inte är formellt bindande.¹⁰⁹ I enlighet med konventionen är staten dock förpliktad att säkerställa att den svenska lagstiftningen står i överensstämmelse med barnkonventionens artiklar och att den tillämpas enligt de åtaganden som följer av ratificeringen. Konventionen får därför ändå ett stort inflytande över domstolars och andra myndigheters beslutsfattande. Det är vidare viktigt att lagtillämparen har kännedom om barnkonventionens principer och att konventionen påverkar beslutsfattaren i frågor som rör barn och barnets bästa. Vid tolkning av lagbestämmelser angående dessa frågor kan barnkonventionens syften och stadganden fungera som en vägledning.¹¹⁰

Noteras bör att det inte finns någon internationell domstol som kan pröva om ett lands lagstiftning eller handlande är förenligt med barnkonventionen. Det finns heller inga sanktioner förutom påtryckningar och kritik.¹¹¹

6.1.3 Artikel 7

6.1.3.1 Rätt till vetskap om sina föräldrar

Barns rätt att få vetskap om sitt genetiska ursprung kommer till uttryck i barnkonventionens sjunde artikel, som lyder:

Artikel 7

1. Barnet skall registreras omedelbart efter födelsen och skall ha rätt från födelsen till ett namn, rätt att förvärva ett

¹⁰⁸ Prop. 2001/02:89, s. 20.

¹⁰⁹ Prop. 1989/90:107, s. 3, s. 27f och Stoll, s. 25.

¹¹⁰ Ewerlöf; Sverne; Singer, s. 187f.

¹¹¹ <<http://www.barnombudsmannen.se/barnkonventionen/om-barnkonventionen/>> hämtat 2011-11-25.

medborgarskap och så långt det är möjligt, rätt att få vetskap om sina föräldrar och bli omvårdad av dem.

*2. Konventionsstaterna skall säkerställa genomförandet av dessa rättigheter i enlighet med sin nationella lagstiftning och sina åtaganden enligt tillämpliga internationella instrument på detta område, särskilt i de fall då barnet annars skulle vara statslös.*¹¹²

Rätten till vetskap om sitt ursprung i enlighet med art. 7, är en rättighet som kategoriseras in under medborgerliga och politiska rättigheter. De medborgerliga och politiska rättigheterna är absoluta, vilket innebär att de måste respekteras av alla medlemsstater, oavsett utvecklingsnivå. (De ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna har mer en målsättningskaraktär och de ska förverkligas i förhållande till landets resurser, som ska utnyttjas maximalt för det specifika ändamålet.)¹¹³

6.1.3.2 Omfattas barn som kommit till genom ägg- eller spermiedonation av artikel 7?

Vid konventionens utarbetande var rätten till vetskap om sina genetiska föräldrar en rättighet som främst berörde adoptivbarn. I och med den senaste tidens genetiska utveckling har denna rätt blivit aktuell även för barn som kommit till genom någon form av assisterad befruktning där ägg eller spermier donerats och ett genetiskt band därmed saknas mellan barnet och någon av, eller båda, dess föräldrar.¹¹⁴ Det är dock oklart i vilken utsträckning art. 7 omfattar barn som kommit till genom ägg- eller spermiedonation.¹¹⁵ Med hänsyn till artikelns lydelse, bör bestämmelsen enligt Ryrstedt sannolikt omfatta inte bara en rätt för adoptivbarn att få vetskap om sina genetiska föräldrar, utan även en rätt för andra barn att få vetskap om sitt genetiska ursprung.¹¹⁶ Stoll anser att det finns indikationer på att art. 7 omfattar även barn som kommit till genom ägg- eller spermiedonation, se nedan.¹¹⁷

Reglerna om barns rätt till kännedom om sitt genetiska ursprung ser olika ut i olika länder. Någon rätt till vetskap om genetiskt ursprung finns exempelvis inte i Danmark eller Norge. FN:s barnkommitté har uttalat sig om att vissa länders brist på bestämmelser som möjliggör en vetskap om genetiska föräldrar, kan strida mot konventionen. Samtidigt kan konstateras att flera länder har tolkat art. 7 som att nationella bestämmelser som inte ger barn någon rätt att få vetskap om sitt genetiska ursprung inte strider mot konventionen.¹¹⁸ Barnkommittén har vidare kritiserat vissa länders tillåtande

¹¹² <http://www.humanrights.gov.se/dynamaster/file_archive/020521/a2fe55424340e999aed047eb281537d7/fn_891120.pdf> hämtat 2011-11-01.

¹¹³ SOU 1997:116, s. 54f.

¹¹⁴ Prop. 2001/02:89, s. 20.

¹¹⁵ Ewerlöf; Sverne; Singer, s. 156.

¹¹⁶ Ryrstedt, s. 572.

¹¹⁷ Stoll, s. 30.

¹¹⁸ SOU 1997:116, s. 213.

av så kallade anonyma födslar,¹¹⁹ både när det gäller adoption och donation. Enligt Stoll bekräftar dessa kritiska uttalanden inte bara att definitionen av föräldrar i sjunde artikeln innefattar genetiska föräldrar, utan även att rätten att, så långt det är möjligt, få vetskap om sina föräldrar i enlighet med art. 7 barnkonventionen omfattar även barn som kommit till efter ägg- eller spermiedonation.¹²⁰

6.1.3.3 Omfattar artikel 7 en rätt för barnet att få veta donatorns identitet?

En annan fråga är om art. 7 omfattar en rätt för barnet att få kännedom om donatorns identitet.

I och med att rätten till vetskap enligt art. 7 ska utövas *så långt det är möjligt*, ges ett visst tolkningsutrymme för den enskilda staten. Många länder försöker genom detta utrymme rättfärdiga förstörelse av journaler innehållande identifierande information om ett barns genetiska föräldrar. Utrymmet att tolka det som att det är tillåtet att förstöra sådan dokumentation, exempelvis vid ägg- eller spermiedonation, är dock begränsat. För att vara säkra på att man lever upp till art. 7 bör man, enligt Stoll, som konventionsstat bevara information om donatorn och göra den tillgänglig för barnet.¹²¹

Mot bakgrund av barnkommitténs uttalanden angående anonyma donatorer och anonyma födslar, menar Stoll att det finns starka indikationer på att kommittén anser att art. 7 omfattar en rätt att få vetskap om donatorns identitet, oavsett om detta var syftet vid artikelns tillkomst eller ej. Det framgår vidare att barnkommittén inte anser det vara acceptabelt att ett land avsiktligt hemlighåller en genetisk förälders identitet.¹²²

6.1.3.4 Andra artiklar av relevans för artikel 7

Inledningsvis bör konstateras att principen om barnets bästa, som kommer till uttryck i konventionens tredje artikel, alltid ska vara vägledande i åtgärder och beslutsfattande som rör barn. Barnkonventionen kräver inte att denna princip alltid ska vara utslagsgivande, men däremot att beslutet alltid innefattar ett barnperspektiv.¹²³

Relevant för art. 7 är även konventionens åttonde artikel, som lyder:

Artikel 8

1. Konventionsstaterna åtar sig att respektera barnets rätt att behålla sin identitet, innefattande medborgarskap, namn och

¹¹⁹ En anonym födsel innebär ungefär att modern, lagenligt, avsäger sig alla rättigheter till sitt nyfödda barn. Hennes identitet förblir anonym.

¹²⁰ Stoll, s. 30.

¹²¹ Stoll, s. 31f.

¹²² Stoll, s. 31.

¹²³ Prop. 2001/02:89, s. 21.

släktförhållanden såsom dessa erkänns i lag, utan olagligt ingripande.

2. Om ett barn olagligt berövas en del eller hela sin identitet, skall konventionsstaterna ge lämpligt bistånd och skydd i syfte att snabbt återupprätta barnets identitet.¹²⁴

Artikel 7 stadgar att barnets rätt till identitet ska respekteras. Häri ligger registrering och bevaring av donatorns identitet, vilket Stoll menar är en nödvändighet för att barn ska kunna spåra sitt genetiska ursprung i enlighet med art. 7. Hon konstaterar vidare att den svenska lagen står helt i överensstämmelse med art. 8 när det gäller dokumentation av denna typ av information i en särskild journal (jfr 6 kap. 5 § och 7 kap. 7 § 2006 års lag).¹²⁵ Enligt Singer kan kännedom om genetiskt ursprung ses som en förutsättning för individens identitetsuppfattning.¹²⁶

6.2 Europeiska konventionen om de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna

6.2.1 Tillkomst och status

Den europeiska konventionen om de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen) undertecknades i Rom den 4 november 1950. Sedan den ratificerats av tio stater, trädde den i kraft den 3 september 1953.¹²⁷

Europakonventionen ratificerades i Sverige år 1953, dock utan att inkorporeras i den svenska rätten.¹²⁸ Detta skedde först år 1995, då lag (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna trädde i kraft. Enligt denna lag gäller konventionen och dess tilläggsprotokoll som svensk lag. Vidare stadgas i 2 kap. 23 § regeringsformen (1974:152) att en lag eller annan föreskrift inte får meddelas i strid med Sveriges åtaganden på grund av Europakonventionen. Införandet av denna lag innebar inte någon större förändring, eftersom konventionen hade stor betydelse i svensk rättspraxis redan innan den trädde i kraft. Efter hand har betydelsen kommit att öka. De svenska domstolarna tillämpar ogärna nationell rätt på ett sätt som kan riskeras underkännas vid en eventuell prövning i den europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna (Europadomstolen).¹²⁹

¹²⁴ <http://www.humanrights.gov.se/dynamaster/file_archive/020521/a2fe55424340e999aed047eb281537d7/fn_891120.pdf> hämtat 2011-11-01.

¹²⁵ Stoll, s. 29.

¹²⁶ Singer, s. 403.

¹²⁷ Danelius, s. 17.

¹²⁸ Danelius, s. 34.

¹²⁹ Danelius, s. 36.

6.2.2 Innehåll och principer

Enligt Europakonventionens första artikel, tillförsäkras alla som befinner sig under ett medlemslands jurisdiktion de fri- och rättigheter som följer av konventionen. Konventionen ger således inte ett skydd enbart åt medlemsstatens egna medborgare, utan till alla som bor eller vistas i landet eller på något annat sätt berörs av en myndighets beslut i nämnda land.¹³⁰ Om en medlemsstat inte respekterar de fri- och rättigheter som följer av konventionen, utgör detta ett brott mot densamma.¹³¹

Att Europakonventionen följs övervakas av Europadomstolen. Domstolens domar är bindande för medlemsländerna.¹³² Även enskilda individer kan föra talan inför domstolen om de anser att deras rättigheter har kränkts. Sådan talan får dock föras först efter att alla möjligheter till rättslig prövning har uttömts i hemlandet. Rättslig kontroll genom en europeisk domstol, samt enskilda individers klagorätt, är två grundläggande principer, vilka Europakonventionen bygger på.¹³³

Europakonventionen ska ses som en helhet och den bör tolkas med utgångspunkt i detta. Den bör vidare tolkas dynamiskt i enlighet med utveckling och förändring i samhället. Förarbetenas värde är endast av sekundär natur.¹³⁴

Det finns vid tolkning av Europakonventionen vissa vägledande principer. Några av dessa tolkningsprinciper har utvecklats i Europadomstolens praxis.¹³⁵ Nedan följer några exempel:

Syftet med Europakonventionens bestämmelser är att uppställa en minimistandard som är gemensam för alla medlemsstater. För att kunna uppnå detta syfte måste begrepp i konventionen *tolkas autonomt*, så att konventionen får samma materiella innehåll i alla konventionsstater.¹³⁶ Europadomstolens uppgift är att kontrollera så att konventionens krav uppfylls. Oftast är de nationella domstolarna bäst lämpade att avgöra en viss sakfråga som grundar sig på tillämpning av nationell rätt, eftersom de normalt har ett bättre underlag än en europeisk domstol. Konventionsstaternas utrymme att själva pröva fallen i första hand, kallas *margin of appreciation*. Danelius uttrycker det som att de nationella domstolarna ”åtnjuter en viss diskretionär prövningsrätt”.¹³⁷ En åtgärd i enlighet med konventionen måste vidare vara *proportionerlig* i förhållande till det intresse den är avsedd att tillgodose.¹³⁸

¹³⁰ SOU 2004:20, s. 87f.

¹³¹ SOU 2004:20, s. 87.

¹³² Danelius, s. 19f och SOU 2004:20, s. 87.

¹³³ Danelius, s. 19f.

¹³⁴ Danelius, s. 47.

¹³⁵ Danelius, s. 46f.

¹³⁶ Danelius, s. 47.

¹³⁷ Danelius, s. 48

¹³⁸ Danelius, s. 48f.

6.2.3 Artikel 8

6.2.3.1 Rätt till skydd för privat- och familjeliv

Rätten till vetskap om sitt genetiska ursprung kan härledas ur Europakonventionens åttonde artikel, som lyder:

Artikel 8 – Rätt till skydd för privat- och familjeliv

1. Var och en har rätt till respekt för sitt privat- och familjeliv, sitt hem och sin korrespondens.

2. Offentlig myndighet får inte inskränka åtnjutande av denna rättighet annat än med stöd av lag och om det i ett demokratiskt samhälle är nödvändigt med hänsyn till statens säkerhet, den allmänna säkerheten, landets ekonomiska välbefinnande eller till förebyggande av oordning eller brott eller till skydd för hälsa eller moral eller för andra personers fri- och rättigheter.

Art. 8 stadgar att staten inte ska ingripa i denna skyddade rättighet, genom exempelvis inskränkningar i människors frihet att forma sin tillvaro. Art. 8 innebär även att staten ska vidta positiva åtgärder för att skydda den enskilda människans privata sfär. Sådana åtgärder kan exempelvis vara lagstiftning eller skydd mot övergrepp i särskilda situationer. Det finns vidare krav på rimliga skyddsåtgärder, vilket innebär att staten ska utfärda lagar och förordningar som ger ett tillfredsställande skydd för privatliv, familjeliv, hem och korrespondens. De, som Danelius uttrycker det, ”rättsvårdande myndigheterna håller kontroll över att dessa lagar och förordningar respekteras”.¹³⁹

Rätten till skydd för privatlivet omfattar främst skyddet för den fysiska och moraliska integriteten.¹⁴⁰ Denna rätt är dock en komplex och svårdefinierad rättighet, som avgränsas först genom praxis. Många av konventionens andra rättigheter, såsom förbud mot tortyr, rätt till frihet och säkerhet, religionsfrihet med flera, kan också anses beröra en människas privatliv. Art. 8 omfattar dock endast de aspekter av privatlivet som inte omfattas av specialbestämmelser.¹⁴¹ Under rätten till skydd för privatlivet faller även ett skydd för information om privata förhållanden. Den enskilda människan har ett intresse av att handlingar som berör hennes eller hans privata förhållanden inte utan starka skäl lämnas ut till andra. I denna fråga går meningarna isär mellan konventionsstaterna. Sverige är i och med offentlighetsprincipen ett förhållandevis generöst land på denna front. På grund av de skilda åsikterna i denna fråga, är det enligt Danelius knappast möjligt att i konventionen uppställa några stränga krav på sekretess i fråga om enskilda personers förhållanden. Varje land ges här en stor rörelsefrihet. Det ställs dock ett krav på att särskilt känslig information behandlas

¹³⁹ Danelius, s. 302.

¹⁴⁰ SOU 2004:20, s. 88.

¹⁴¹ Danelius, s. 301f.

ansvarfullt och inte i onödan görs tillgänglig för andra än de som har ett legitimt intresse av att ta del av informationen.¹⁴²

Rätten till privatliv regleras tillsammans med rätten till familjeliv, av den anledningen att dessa är så pass nära förbundna med varandra att de knappast kan särskiljas. Att en familj splittras drabbar exempelvis inte bara familjelivet, utan även den enskilda familjemedlemmens privatliv.¹⁴³

I regel innebär rätten till skydd för familjelivet en rätt för alla medlemmar i en familj att leva tillsammans och på andra sätt bevara och utveckla sina relationer utan att staten ingriper. Familjemedlemmarnas förhållande regleras i familjerättslig lagstiftning och de yttersta gränserna regleras i strafflagar. Konventionsstaterna har vidare en positiv skyldighet att skydda familjen genom bland annat lagstiftning. Staten ska heller inte ingripa i hur människor väljer att utforma sina familjeliv.¹⁴⁴

Relevant för denna artikels utövande är även frågan vad som är en familj. Enligt Danelius utgör både äkta makar och sambor en familj. Det är dock oklart om familjeliv kan anses föreligga mellan en far och ett utomäktenskapligt barn, om föräldrarna inte sammanbor. I ett av kommissionens mål¹⁴⁵ ansågs någon familjerelation inte ha uppkommit mellan en spermiedonator och det barn han gett upphov till, trots att mannen och barnet hade haft viss kontakt under den första tiden av barnets liv.¹⁴⁶

6.2.3.2 Praxis

Europadomstolen har hittills inte prövat något fall angående rätten för barn, som kommit till efter en ägg- eller spermiedonation, att få vetskap om donatorns identitet. Trots att domstolen aldrig har tagit ställning direkt i denna fråga, har frågan om tillgången till sådan information i förhållande till art. 8, tagits i beaktande vid ett flertal tillfällen.¹⁴⁷

Frågan kom upp i ett fall redan år 1989.¹⁴⁸ Domstolen slog i detta fall fast att respekten för privatliv i enlighet med art. 8 Europakonventionen innebär att alla borde kunna fastställa detaljer om sin identitet.¹⁴⁹ Stoll framhåller att betydelsen av detta fall är omdiskuterad. I ljuset av åtskilliga därefter följande rättsfall från Europadomstolen, menar hon dock att det nu är klart att rätten att veta sitt genetiska ursprung, sin identitet, omfattas av begreppet privatliv i enlighet med art. 8, se bland annat rättsfallen nedan. Det är dock oklart om rätten till genetiskt ursprung enligt art. 8 är absolut.¹⁵⁰

¹⁴² Danelius, s. 316f.

¹⁴³ Danelius, s. 302.

¹⁴⁴ Danelius, s. 320.

¹⁴⁵ Mål 16944/90 Maassen mot Nederländerna, Decisions and reports 74 s. 120.

¹⁴⁶ Mål 16944/90 Maassen mot Nederländerna, Decisions and reports 74 s. 120f.

¹⁴⁷ Stoll, s. 34.

¹⁴⁸ Gaskin v. The United Kingdom, Application no. 10454/83, 1989.

¹⁴⁹ Gaskin v. The United Kingdom, Application no. 10454/83, 1989, jfr p. 39 och Stoll, s.

35.

¹⁵⁰ Stoll, s. 35.

Enligt åttonde artikelns andra punkt är det möjligt för medlemsstaterna att inskränka rätten till skydd för privat- och familjeliv, om det är nödvändigt för att skydda andra människors fri- och rättigheter. Omfattningen av denna inskränkning har diskuterats i två fall från Europadomstolen.¹⁵¹ Av de två fallen kan även en bild av artikelns omfattning angående rätten till identifierande information om donatorn urskönjas. Fallen är viktiga för barn som kommit till efter ägg- eller spermiedonation, eftersom de visar en skillnad i domstolens sätt att resonera, både i relation till omfattning av rätten men också i relation till omfattningen av den enskilda statens tolkningsutrymme (*margin of appreciation*).¹⁵²

I det första fallet från 2003 var det fråga om en kvinna som ville att födseln av hennes dotter skulle vara anonym, varför hon, i enlighet med fransk lag, avsåg sig alla rättigheter till det nyfödda barnet. När barnet blivit vuxet ville hon få vetskap om sin genetiska mor och sin familjebakgrund. Hon fick ta del av viss information, men inte moderns identitet.¹⁵³ Den franska lagen eftersträvade en balans mellan olika intressen, vilket accepterades av Europadomstolen, som ansåg att Frankrike, med hänsyn till denna frågas känsliga och komplexa natur, hade hållit sig inom sin *margin of appreciation*. Moderns anonymitet vägde i detta fall tyngre än den sökandes intresse av att få vetskap om sitt genetiska ursprung. Domstolen fann, med tio röster mot sju, att Frankrikes system med anonyma födselar inte stred mot rätten till skydd för privatlivet i enlighet med art. 8 och något brott ansågs därmed inte föreligga.¹⁵⁴ Utfallet kritiserades av sju skiljaktiga domare. De menade att fransk lag i praktiken innebar att moderns beslut om anonymitet grundade ett absolut försvar mot alla barnets önskemål om information om henne, oavsett av vilken anledning hon beslutade att neka den. Mot bakgrund av detta menade de skiljaktiga domarna att den franska lagstiftningen gjorde det omöjligt att göra en rimlig avvägning mellan motstående intressen.¹⁵⁵ Detta synsätt kom att vinna genomslag i ett senare rättsfall från år 2006.¹⁵⁶

I fallet från år 2006 var det fråga om en person som var född utom äktenskapet och som ville få fastställt vem som var hans genetiske far.¹⁵⁷ Den förmodade fadern var död och begravd och den sökande ville därför ta ett DNA-prov på mannens kvarlevor, vilket nekades av de schweiziska myndigheterna.¹⁵⁸ Domstolen konstaterar i detta fall att frågor av detta slag normalt faller inom en enskild stats *margin of appreciation*. Den enskilda statens *margin of appreciation* är dock beroende av dels vilken aspekt av rätten till privatliv som är i fråga, dels intresset som sådant. När det gäller

¹⁵¹ Jäggi v. Switzerland, Application no. 58757/00, 2006 och Odièvre v. France, Application no 42326/98, 2003.

¹⁵² Stoll, s. 36.

¹⁵³ Odièvre v. France, Application no 42326/98, 2003, jfr p. 3, 10, 15 och 48.

¹⁵⁴ Odièvre v. France, Application no 42326/98, 2003, jfr p. 49.

¹⁵⁵ Odièvre v. France, Application no 42326/98, 2003, jfr joint dissenting opinion p. 7.

¹⁵⁶ Stoll, s. 38.

¹⁵⁷ Jäggi v. Switzerland, Application no. 58757/00, 2006, jfr p. 26.

¹⁵⁸ Jäggi v. Switzerland, Application no. 58757/00, 2006, jfr p. 12-13.

rätten till en identitet, vilken innefattar en rätt till vetskap om sina genetiska föräldrar, konstaterar domstolen att denna omfattas av begreppet privatliv i enlighet med art. 8 Europakonventionen. I sådana fall är en särskilt noggrann prövning för att avväga motstående intressen påkallad.¹⁵⁹ (Bristen på en sådan avvägning kritiserades av de domare som var skiljaktiga till domen i fallet från 2003.¹⁶⁰) I detta fall ansågs den sökandes intresse av att få vetskap om sin genetiske far vara så starkt att han kunde grunda ett anspråk på att det skulle tas ett DNA-prov på den förmodade faderns kvarlevor. Mot bakgrund av detta fann domstolen att de schweiziska myndigheterna, när de nekade DNA-provtagning, hade misslyckats med att ge den sökande den respekt för sitt privatliv som han var berättigad till enligt konventionen. Ett brott mot art. 8 ansågs därmed föreligga.¹⁶¹ Stoll menar att domstolens dom i detta fall kan visa på en förändring i domstolens inställning till enskilda personer som söker sitt genetiska ursprung. Om så är fallet, finns det ingen anledning att detta inte skulle inkludera barn som kommit till efter ägg- eller spermiedonation.¹⁶²

Mot bakgrund av bland annat ovanstående rättsfall, anser Stoll att det finns starka indikationer på att barn, som kommit till efter ägg- eller spermiedonation, i enlighet med art. 8 Europakonventionen har rätt till identifierande information om donatorn. Hon konstaterar dock att rätten till skydd för privatlivet inte är absolut när den krockar med andras rättigheter enligt samma artikel. Donatorn har enligt art. 8 en rätt att vara anonym. Barnets rätt till vetskap om sitt genetiska ursprung måste vägas mot denna rätt.¹⁶³

¹⁵⁹ Jäggi v. Switzerland, Application no. 58757/00, 2006, jfr p. 37.

¹⁶⁰ Stoll, s. 38.

¹⁶¹ Jäggi v. Switzerland, Application no. 58757/00, 2006, jfr p. 40-44.

¹⁶² Stoll, s. 38.

¹⁶³ Stoll, s. 39f.

7 Analys

7.1 Varför är vissa former av assisterad befruktning tillåtna och andra inte?

I Sverige är det idag tillåtet med make- och givarinsemination och befruktning utanför kroppen med donerade spermier *eller* ägg. Möjligheterna att skaffa barn på konstgjord väg är dock större än så. Åker man utanför Sveriges gränser kan man utföra en konstgjord befruktning även som ensamstående kvinna och i vissa länder är det även tillåtet att anlita en surrogatmoder som bär barnet åt det barnlösa paret. Varför är då inte alla dessa metoder tillåtna i Sverige? Ligger den svenska lagstiftningen efter den genetiska utvecklingen?

Konstgjord befruktning innebär ett avsteg från den naturliga livsprocessen. Att skaffa barn på konstgjord väg kräver därför vissa etiska överväganden i förhållande till hur mycket man ska få manipulera denna process och inte minst i förhållande till barnets intressen. Ett viktigt sådant intresse är barnets rätt att få veta om sitt genetiska ursprung. I Sverige tillåts därför endast de former av assisterad befruktning som kan anses etiskt försvarbara. Vad som anses etiskt försvarbart avgörs bland annat mot bakgrund av den humanistiska människosynen, alltså att alla människor har lika värde som tänkande och kännande varelser och att en enskild individ inte får behandlas enbart som ett medel.

Varför tycker då lagstiftaren att just de former av assisterad befruktning som är tillåtna idag är etiskt försvarbara? I förarbetena talas mycket om att konstgjord befruktning kan skada den humanistiska människosynen genom att medverka till att skapa en syn på människan som ett medel. Denna ståndpunkt håller man i förarbetena fast vid. Vad som förändras ter sig snarare vara var gränsen för etisk försvarbarhet dras.

Lagstiftarens och SMER:s motiveringar till varför de idag tillåtna metoderna är etiskt försvarbara är allt annat än klara. Bland annat hänvisas till att metoderna kan likställas med givarinsemination. Införandet av inseminationslagen ter sig i sin tur grunda sig på en inställning att det inte skulle anses rimligt att förbjuda en redan utbredd och etablerad metod som givarinsemination vid detta tillfälle var, samt på ett behov av att kontrollera verksamheten och att ta ställning i denna etiskt känsliga fråga. Några år efter införandet av inseminationslagen tillåts även befruktning utanför kroppen, dock inte i kombination med donerade ägg eller spermier. Att vid befruktning utanför kroppen använda sig av donerade könsceller ansågs till en början inte vara etiskt försvarbart, eftersom främst äggdonation ansågs vara en kliniskt komplicerad metod som innebar ett stort avvikande från den naturliga livsprocessen. Detta befarade man skulle skada den humanistiska människosynen i en högre grad än givarinsemination, eftersom

denna metod vid detta tillfälle ansågs bidra till att skapa en teknifierad människosyn. Efter ytterligare några år tilläts dock även donation i kombination med befruktning utanför kroppen, med motiveringen att det egentligen inte är någon större skillnad på donation i samband med befruktning utanför kroppen, än i samband med insemination. Vad som inte ansågs etiskt försvarbart för cirka tjugo år sedan, anses alltså vara det idag. Det kan konstateras att vad som är etiskt försvarbart förändras med tiden och att lagstiftningen påverkas av den allmänna etiska uppfattningen. Det är mot bakgrund av detta man bör se lagstiftarens och SMER:s tvära kast mellan att anse att en metod är eller inte är etiskt försvarbar.

Metoderna har dock inte tillåtits förbehållsfritt, utan har tvärtom belagts med en rad villkor. Det barnlösa paret måste exempelvis genomgå en lämplighetsprövning och en psykosocial utredning. Vidare är endast de sjukhus som besitter den rätta kompetensen, och som står under Socialstyrelsens tillsyn, berättigade att utföra behandlingarna. Vikten av barnets rätt till vetskap om genetiskt ursprung är också en viktig del av processen. Sammanfattningsvis kan konstateras att man i Sverige inte tar lättvindigt på att skaffa barn på konstgjord väg. De metoder som är tillåtna används endast för att stödja, förbättra eller förstärka den naturliga livsprocessen. Alla rimliga möjligheter till en naturlig graviditet måste vara utsläckta. Man får heller inte ha passerat den ålder då man normalt inte längre kan få barn på naturlig väg. Det anses vidare viktigt att barnet har ett genetiskt band till någon av sina föräldrar. Därför tillåts endast ägg- eller spermiedonation och inte båda två samtidigt. Detta, och att barnet ska ges förutsättning att få vetskap om donatorn, var förutsättningar som angavs av SMER vid införandet av befruktning utanför kroppen med donerade ägg eller spermier.

I fokus av bedömningen av vilka metoder som är etiskt försvarbara står barnets behov och rättigheter. Eftersom barnet inte självt kan beakta sina intressen eller välja om det vill bli till eller inte, spelar samhället en viktig roll i att ta tillvara dessa intressen och att bedöma om det finns några risker kopplade till den specifika formen av assisterad befruktning. Samhället har ett ansvar för dessa barn. Ovanstående villkor för att få genomföra en assisterad befruktning med donerade ägg eller spermier, skyddar barnets rätt till vetskap om genetiskt ursprung. Dels genom att man får använda sig enbart av donerade ägg eller spermier, vilket bevarar ett genetiskt band till någon av föräldrarna, dels genom att de blivande föräldrarna noga utreds och informeras om vikten av vetskap om ursprunget. Vikten av vetskap om det genetiska ursprunget är vidare en viktig del i valet av donator. Dessa villkor tyder i mina ögon på en viss etisk osäkerhet angående användningen av dessa metoder. Villkoren verkar fungera som en form av rättfärdigande av användningen av ägg- och spermiedonation. Det är statens sätt att försäkra sig om att dessa barn växer upp under goda förhållanden och att de delges sanningen om sitt genetiska ursprung. Det är deras sätt att ta sitt ansvar för dessa barn. Frågan är om dessa intentioner, särskilt angående rätten till vetskap om genetiskt ursprung, får genomslag i praktiken. Detta diskuteras närmare nedan, se kap. 7.4.1.

Surrogatmoderskap och donerade ägg befruktade med donerade spermier är två former av assisterad befruktning som inte är tillåtna i Sverige. Anledningen till varför surrogatmoderskap inte är tillåtet har till viss del sin grund i att metoden inte anses vara förenlig med den humanistiska människosynen, eftersom en annan kvinna används som enbart ett medel. Donerade ägg befruktade med donerade spermier är inte tillåtet på grund av att det barn den resulterar i inte får något genetiskt band till någon av sina föräldrar. Detta medverkar till att skapa en teknifierad människosyn där ägg och spermier ses som fritt tillgängliga objekt för att skapa ett barn. Dessa två metoder anses alltså inte etiskt försvarbara i dagsläget. Frågan är hur stor skillnaden är mellan de metoder som är tillåtna och de som inte är det. Jag skulle vilja påstå att samtliga metoder innebär att människor används som medel för att skapa ett barn, om än inte enbart och i olika utsträckning. Gränsen har i alla fall dragits vid surrogatmoderskap och kombinerad ägg- och spermiedonation. Denna gräns kan dock mycket väl, med hänsyn till tidigare helomvändningar i dessa frågor, dras någon helt annanstans i framtiden.

7.2 Föräldraskap och donatorns ställning

Insemination och befruktning utanför kroppen i enlighet med 2006 års lag om genetisk integritet m.m. får endast utföras på kvinnor som är gifta eller sambor. Maken, maken eller sambon ska samtycka till behandlingen. Det är sedan samtycket som konstituerar faderskapet eller föräldraskapet för en annan kvinna, jfr 1 kap. 6, 8-9 §§ FB. Moderskapet fastställs för den kvinna som föder barnet, oavsett om ägget är hennes eget eller om det är donerat, jfr 1 kap. 7 §. Modern betraktas då ändå som barnets biologiska moder, eftersom det är hon som har burit på och fött barnet.

Enligt 1 kap. 5 § 2 st. FB kan faderskap inte fastställas för en man som donerat spermier i enlighet med 6 eller 7 kap. 2006 års lag. Det finns dock situationer då faderskap ska fastställas för spermiedonatoren, exempelvis då samtycke från en man som var kvinnans make eller sambo saknas när behandlingen inte utförts i enlighet med 2006 års lag. Dessa regler fyller en funktion i sammanhanget. Som diskuterats i kap. 4.4 har föräldraskapet olika syften. När ett barn kommer till genom en ägg- eller spermiedonation uppfylls, enligt Singer, två av tre för barnet viktiga intressen: intresset av omvårdnad och intresset av familjerättslig status. Det tredje intresset, intresset av rätten till vetskap om genetiskt ursprung, får efter en ägg- eller spermiedonation tillgodoses på annat sätt, vilket i svensk rätt görs genom barnets rätt till vetskap om donatorns identitet, jfr 6 kap. 5 § och 7 kap. 7 § 2006 års lag. Detta gäller barn tillkomna i enlighet 6 och 7 kap. 2006 års lag. För de barn som inte omfattas av denna lag, finns inte någon särskild journal med uppgifter om donatorn tillgänglig. Här fyller reglerna om faderskap en funktion, i att för vissa barn tillgodose inte bara intresset av familjerättslig status, utan även indirekt intresset av vetskap om genetiskt ursprung. Detta stöter dock troligtvis många gånger på problem i praktiken, av exempelvis anledningen att identifierande information om donatorn inte

alltid finns tillgänglig, eftersom donatorer i många andra länder får vara anonyma. Det får de inte i Sverige.

De barn som inte kommer till i enlighet med 2006 års lag, men ändå med samtycke från en man som var moderns make eller sambo, får inte sitt intresse av vetenskap om genetiskt ursprung tillgodosett genom svensk lagstiftning. I dessa fall, då någon journal inte finns tillgänglig och då faderskap alltså ska fastställas för den samtyckande mannen och inte för donatorn, går behovet av omvårdnad och familjerättslig status före intresset av vetenskap om genetiskt ursprung.

Som konstaterats i kap 3.3.1 anser regeringen att socialt föräldraskap är viktigare än genetiskt föräldraskap. Därmed inte sagt att genetiska föräldrar inte alls anses viktiga. Visserligen används de som ett medel för att skapa ett barn, men de betraktas inte enbart som ett medel. Det är tveksamt om det hade varit tillåtet att donera könsceller över huvud taget om den synen hade rätt, med tanke på den etiska aspekten. Att se på människor enbart som medel är ju inte förenligt med den humanistiska människosynen, som spelar en stor roll i bedömningen av vilka former av assisterad befruktning som kan anses vara etiskt försvarbara. Även om vi ser på en donator som ett medel och även om hon eller han inte kan bli barnets förälder i rättslig mening, är hon eller han ändå barnets förälder i genetisk mening. Det genetiska bandet anses viktigt att få klarlagt och det kan få betydelse för barnet. Detta visar sig exempelvis om barnet skulle ha en ärftligt betingad sjukdom och donatorn kan behöva ställa upp på en blodprovstagning. Störst betydelse anses det dock, enligt Singers avhandling, ha ur en psykologisk synpunkt. Människor anses ha ett behov av att känna till sitt genetiska ursprung. Vem som är donator kan därför vara viktigt för barnet att få fastställt. Donatorns väljs därför också utifrån sin personliga lämplighet med hänsyn till bland annat detta.

7.3 Rätten till vetenskap om genetiskt ursprung i barnkonventionen och i Europakonventionen

7.3.1 Omfattning och status

I barnkonventionen och Europakonventionen finns bestämmelser som stödjer en rätt till vetenskap om genetiskt ursprung. I ingen av konventionerna är denna rätt klar och tydlig, utan snarare svårdefinierad och komplex.

Medan barnkonventionen omfattar endast barn, omfattar Europakonventionen alla barn och vuxna inom ett medlemslands jurisdiktion. En stor skillnad mellan konventionerna är vidare att Europakonventionen i och med lag (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de

grundläggande friheterna, är en del av svensk lag, medan barnkonventionens status i Sverige är något oklar. Barnkonventionen är inte formellt bindande, men har ändå ett stort inflytande i svenska myndigheters och domstolars beslutsfattande. Skulle Sverige bryta mot barnkonventionen finns inga egentliga sanktioner, förutom påtryckningar och kritik. Skulle ett beslut däremot bryta mot Europakonventionen, svarar Sverige inför Europadomstolen. Europakonventionen har således en klart starkare ställning än barnkonventionen.

Omfattas då barn som kommit till genom ägg- eller spermiedonation av rätten till vetskap om genetiskt ursprung? Det finns inget tydligt svar till detta gällande någon av konventionerna, se nedan.

7.3.2 Barnkonventionen

Art. 7 barnkonventionen utvecklades främst med hänsyn till adoptivbarn och huruvida artikeln omfattar även barn, tillkomna efter ägg- eller spermiedonation, som söker sin genetiska förälders identitet är därför något oklart. Efter FN:s barnkommittés kritiska uttalanden om vissa länders avsaknad av en rätt till vetskap om genetiskt ursprung efter ägg- eller spermiedonation, menar Stoll att barnkonventionen omfattar även dessa barn. Som konstaterats i kap. 6.1.3.2 menar hon även att mycket tyder på att rätten omfattar vetskap om donatorns identitet. I samma kapitel konstateras att Ryrstedt, med hänsyn till artikelns lydelse, anser att art. 7 torde innefatta en rätt för andra än adoptivbarn att få vetskap om sitt genetiska ursprung. Ur min synvinkel är detta naturligt eftersom barnkonventionen omfattar alla barn och står för likabehandling och barnets bästa i alla situationer. Det ter sig, mot bakgrund av syftet med barnkonventionen, orimligt att vissa barn inte skulle omfattas av denna rättighet. Dessutom tyder inget i artikelns lydelse på att denna bestämmelse inte skulle gälla alla barn. Även om det finns andra intressen att beakta och som påverkas av en sådan rätt, ser barnkonventionen saken ur barnets perspektiv och tar hänsyn till vad som är bäst för dem. Den genetiska utvecklingen följer samhällsutvecklingen i övrigt och är inte en fråga som plötsligt har dykt upp. Barnkonventionen och vad som är bäst för barnet borde rimligen följa denna utveckling.

Mot bakgrund av detta kan konstateras att omfattningen av art. 7 är något oklar, men att den troligtvis omfattar barn som kommit till genom ägg- eller spermiedonation.

7.3.3 Europakonventionen

Det kan inledningsvis konstateras att något familjeliv inte anses föreligga mellan en donator och det barn han eller hon gett upphov till.¹⁶⁴ Europadomstolen har vidare konstaterat att rätten till skydd för privatlivet

¹⁶⁴ Jfr Mål 16944/90 Maassen mot Nederländerna, Decisions and reports 74 s. 120.

enligt art. 8 innebär att alla borde kunna fastställa detaljer om sin identitet.¹⁶⁵ Av ett rättsfall från år 2006 framgår att rätten till skydd för privatlivet enligt art. 8 Europakonventionen innefattar en rätt till vetskap om genetiskt ursprung.¹⁶⁶ Vidare kan konstateras att Europakonventionen ska tolkas dynamiskt i enlighet med samhällets utveckling och förändring. Den genetiska utvecklingen borde rimligtvis vara en del av denna utveckling.

Europadomstolen har aldrig prövat frågan om rätten till vetskap om genetiskt ursprung för barn som kommit till genom ägg- eller spermiedonation, dock kan närliggande frågor som har varit föremål för diskussion ge en viss vägledning. I ett fall från år 2003 ansågs, efter en anonym födsel, moderns intresse av anonymitet väga tyngre än barnets intresse av vetskap om modern.¹⁶⁷ Europadomstolen ansåg att Frankrike hade hållit sig inom sin *margin of appreciation* och godtog avvägningen mellan dessa två intressen. I fallet fanns dock hela sju stycken skiljaktiga domare, som ansåg att den franska lagen gjorde det omöjligt att göra en rimlig avvägning, eftersom moderns anonymitet i princip var absolut. Detta synsätt återkommer i ett senare fall från år 2006, där en mans intresse av att få vetskap om sin genetiske far var så starkt att det grundade en rätt att ta ett DNA-prov på en då avliden man.¹⁶⁸ I fallet poängteras att en särskilt noggrann avvägning av olika intressen är påkallad när det gäller rätten till vetskap om genetiskt ursprung. Fallet understryker vikten av en rimlig intresseavvägning och klargör att rätten till vetskap om genetiskt ursprung väger tungt.

Det kan konstateras att art. 8 Europakonventionen grundar en rätt till vetskap om genetiskt ursprung, men att rätten noggrant måste vägas mot eventuellt motstående intressen i det enskilda fallet. Rätten är alltså inte absolut.

Art. 8 i Europakonventionen grundar även en rätt för donatorn till skydd för information om privata förhållanden. I likhet med barnets rätt till vetskap om donatorn, är heller inte denna rätt absolut. Som konstaterats ovan får rätten till skydd för privat- och familjelivet inskränkas om det är nödvändigt med hänsyn till någon annans fri- och rättigheter. Detta innebär att om barnets rätt till vetskap om sitt genetiska ursprung ställs mot donatorns rätt till anonymitet, måste de två rättigheterna vägas mot varandra i det enskilda fallet. Avvägningen har lämnats åt den enskilda staten och är en fråga som omfattas av dess *margin of appreciation*. I ovan nämnda rättsfall från Europadomstolen framgår att en rimlig avvägning måste göras, särskilt när det gäller rätten till vetskap om genetiskt ursprung.¹⁶⁹

¹⁶⁵ Jfr Gaskin v. The United Kingdom, Application no. 10454/83, 1989.

¹⁶⁶ Jäggi v. Switzerland, Application no. 58757/00, 2006.

¹⁶⁷ Odièvre v. France, Application no 42326/98, 2003.

¹⁶⁸ Jäggi v. Switzerland, Application no. 58757/00, 2006.

¹⁶⁹ Jfr Jäggi v. Switzerland, Application no. 58757/00, 2006.

7.4 Svensk rätts förenlighet med barnkonventionen och Europakonventionen

7.4.1 Gällande rätt

7.4.1.1 Barn tillkomna i enlighet med 2006 års lag

I svensk lag finns en i teorin ovillkorlig rätt till vetskap om sitt genetiska ursprung, sina genetiska föräldrar, för de barn som tillkommit genom en ägg- eller spermiedonation i enlighet med 2006 års lag, jfr 6 kap. 5 § och 7 kap. 7 § 2006 års lag.

I Sverige ska vid alla ägg- och spermiedonationer uppgifter om donatorn antecknas i en särskild journal, som barnet, när det uppnått tillräcklig mognad, ska få ta del av. Denna rätt är i sig ovillkorlig. Donatorns intresse av anonymitet får helt vika för barnets intresse av vetskap om sitt genetiska ursprung. Problemet är att dessa barn inte alltid vet att de har kommit till genom en ägg- eller spermiedonation, eftersom föräldrarna själva avgör om de ska berätta för dem om deras tillkomstsätt.

Barnet ska få vetskap om sitt tillkomstsätt när det uppnått tillräcklig mognad. Detta är något som anses mycket viktigt, vilket föräldrarna också informeras om under den psykosociala utredning som föregår en assisterad befruktning med donerade ägg eller spermier. Lagstiftaren anser att föräldrarna är bäst lämpade att bedöma när denna mognad infaller, samt även att berätta det. Frågan har inte ansetts lämplig att lagstifta om och det är därför, i praktiken, helt upp till föräldrarna att avgöra om de vill berätta för barnet eller inte.

Idag utgår man ifrån att föräldrarna berättar för barnet, men undersökningar¹⁷⁰ visar att många inte berättar för barnet att det kommit till genom en ägg- eller spermiedonation. I den senare undersökningen var det dock fler (drygt hälften) som hade berättat. Trenden verkar således gå åt rätt håll. I SOU 2007:3 har föreslagits att i föräldrabalken införa en förtydligad upplysningsplikt gentemot barnet. Man anser fortfarande att föräldrarna är bäst lämpade att avgöra när barnet är tillräckligt moget och när det är mottagligt för informationen. Det har även föreslagits att ett särskilt register ska upprättas i syfte att göra tillgången till information mer lättillgänglig. Det har flera gånger tidigare föreslagits att uppgift om donationen ska införas i folkbokföringsregistret. Detta förslag har dock inte vunnit gehör hos lagstiftaren, som anser att en sådan markering inte skulle fylla någon funktion.

¹⁷⁰ Socialstyrelsens rapport 2000:6; *Får barnen veta? Barn som fötts efter givarinsemination och SOU 2007:3 bil. 3; Lagstadgad rätt till sitt ursprung – men hur resonerar föräldrarna och vad får barn födda efter givarinsemination veta?*

Det är osäkerheten kring föräldrarnas upplysningsplikt som är det stora problemet med den svenska rätten till vetskap om sitt genetiska ursprung, för barn som kommit till genom ägg- eller spermiedonation. De har en rätt till vetskap om donatorn, samtidigt som det inte finns någon som helst garanti för att de får veta att någon av deras rättsliga och sociala föräldrar inte är deras genetiska förälder.

7.4.1.2 Barn tillkomna utanför ramarna av 2006 års lag

Ovanstående avsnitt gäller barn som kommit till i enlighet med 2006 års lag. Dessa barn har rätt att ta del av den särskilda journal som innehåller uppgifter om donatorn. Någon motsvarande rätt finns inte för de barn som kommit till utanför 2006 års lags rammar, eftersom någon sådan journal då inte finns att tillgå. För vissa av dessa barn tillgodoses intresset av vetskap om genetiskt ursprung genom att faderskap ska fastställas för donatorn. Detta gäller de som inte kommer till i enlighet med 2006 års lag, när ett samtycke saknas från en kvinnas make eller sambo. Märk väl att en kvinna som är moderns maka eller sambo endast kan bli barnets rättsliga förälder om befruktningen sker i enlighet med 2006 års lag. I alla andra fall ska alltså faderskap fastställas för spermiedonatorn. När det gäller två kvinnor som skaffar barn genom assisterad befruktning, har i SOU 2007:3 föreslagits att samma regler ska gälla för dem som för en man och en kvinna, det vill säga att faderskap inte ska fastställas för donatorn om samtycke finns men befruktningen inte utförts i enlighet med 2006 års lag. Moderns maka eller sambo behöver då inte oroa sig för att en faderskapstalan ska väckas. Detta menar man skulle öka benägenheten att tillkänna spermiedonatorn och därmed stärka barnens rätt.¹⁷¹ I de fall faderskap ska fastställas efter en assisterad befruktning utförd utomlands, kompliceras bilden ytterligare av att många länder har anonyma donatorer. Dessa barn är helt beroende av vilken kunskap deras föräldrar har om donatorn.

Hur är det då med övriga barn – de som inte kommer till i enlighet med 2006 års lag och därmed inte kan söka sitt ursprung i en särskild journal och som heller inte får detta intresse tillgodosett genom fastställande av faderskap för donatorn? Även dessa barn är beroende av vilken vetskap deras föräldrar har om donatorn. Skillnaden mellan dessa barn och de som kommer till i enlighet med svensk lag kan tyckas stor, men egentligen är de i en tämligen likartad situation. Båda är beroende av sina föräldrars benägenhet att berätta om att de har kommit till genom en ägg- eller spermiedonation. Skillnaden är att om föräldrarna väl berättar, har de förstnämnda barnen större möjlighet att fastställa sitt genetiska ursprung.

7.4.1.3 Barnets kontra donatorns intresse i svensk rätt

Tidigare ansågs donatorer ha en rätt att vara anonyma i Sverige. Sedan inseminationslagen ikraftträdande har de inte längre någon sådan rätt. I Sverige anses barnets intresse av att få vetskap om donatorns identitet så

¹⁷¹ SOU 2007:3, s. 83.

viktigt att det bryter den sekretess som i övrigt gäller för den särskilda journal där uppgifter om donatorn ska antecknas, jfr 25 kap. 1 och 11 §§ offentlighets- och sekretesslag (2009:400). Donatorns intresse av anonymitet ter sig alltså fortfarande ha ett starkt fäste i svensk lagstiftning. Barnets rätt är dock starkare. Det hela kan, som Ryrstedt uttrycker det, ses som en kompromisslösning mellan donatorns rätt till skydd för privatlivet och barnets rätt till vetskap om sitt genetiska ursprung.¹⁷²

Personligen anser jag detta vara fullt rimligt. Barnet väljer inte att komma till genom en ägg- eller spermiedonation. Donatorn väljer däremot själv att donera sina ägg eller spermier. Det ter sig rimligt att detta följs av ett visst ansvar gentemot det barn som donatorn faktiskt hjälper till att skapa. Det finns ett genetiskt band dem emellan, vilket av olika skäl kan vara av värde för barnet att få fastställt.

7.4.2 Förenlighet med barnkonventionen

För barn som kommer till i enlighet med 2006 års lag finns en klar och tydlig rätt till vetskap om sitt genetiska ursprung och sjukhusen där behandlingen genomförs måste föra särskilda journaler om donatorn. Denna rätt står i teorin i överensstämmelse med art. 7 och 8 barnkonventionen. Det brister dock i praktiken, eftersom det finns en stor osäkerhet kring föräldrarnas upplysningsplikt. Det är tveksamt om man kan säga att rätten tillgodoses *så långt det är möjligt* i enlighet med art. 7. (Detta problem har uppmärksamrats i SOU 2007:3, där åtgärder för att tydliggöra föräldrarnas ansvar, och för att stärka barnets rätt i övrigt, diskuteras.)

När det gäller de barn som kommer till i privat regi eller utomlands, tillgodoses deras rätt i vissa fall genom att faderskap ska fastställas för donatorn. För många av barnen finns dock inga garantier för vetskap om genetiskt ursprung över huvud taget. Detta är i många fall något som står utanför den svenska statens makt. I inga fall hemlighålls donatorers identitet avsiktligt, vilket står i överensstämmelse med barnkommitténs linje. Därför torde svensk rätt vara förenlig med art. 7, eftersom rätten till föräldrar i enlighet med denna bestämmelse ska utövas *så långt det är möjligt*. (I SOU 2007:3 diskuteras åtgärder för att stärka även dessa barns rätt till vetskap om sitt genetiska ursprung. Det föreslås bland annat att ett särskilt register ska upprättas, där föräldrar till barn tillkomna i privat regi eller utomlands kan registrera donationen. Det föreslås även att det tydligt ska framgå av föräldrabalken att föräldrarna har en upplysningsplikt gentemot barnet, samt att barnet har rätt till vetskap om donatorn, om information om donatorn finns.)

¹⁷² Ryrstedt, s. 559.

7.4.3 Förenlighet med Europakonventionen

Europakonventionens artiklar omfattar alla människor inom ett medlemslands jurisdiktion, jfr. art. 1. Rätten till vetskap om genetiskt ursprung i enlighet med Europakonventionen omfattar således alla barn som vistas i Sverige. Den svenska lagstiftningen når dock endast de barn som kommer till genom en assisterad befruktning utförd i enlighet med 2006 års lag och några fler genom faderskapsbestämmelserna.

Rätten enligt Europakonventionen är inte absolut, utan kan inskränkas om den krockar med andras fri- och rättigheter. Europadomstolen har slagit fast att en rimlig avvägning av intressen ska ske i det enskilda fallet.¹⁷³ Den svenska rätten till vetskap om genetiskt ursprung går längre – den är i teorin absolut – än art. 8 och torde därför vara förenlig med Europakonventionen. För övriga barn, de som kommer till i privat regi eller utomlands, är läget ett annat. Frågan är om den svenska rätten är förenlig med Europakonventionen i detta hänseende. Skulle barnets intresse av vetskap stå mot donatorns intresse av anonymitet, måste en rimlig avvägning ske mellan dessa intressen för att svensk rätt ska stå i överensstämmelse med Europakonventionen.¹⁷⁴

¹⁷³ Jfr *Jäggi v. Switzerland*, Application no. 58757/00, 2006.

¹⁷⁴ Jfr Stoll, s. 69f.

8 Avslutande reflexion

8.1 Sammanfattande slutsatser

Sammanfattningsvis kan konstateras att assisterad befruktning i kombination med ägg- eller spermiedonation är tillåtet så länge ett genetiskt band till någon av föräldrarna bevaras, samt att metoden är etiskt försvarbar med hänsyn till dess inverkan på den humanistiska människosynen och i förhållande till barnets intressen. Detta innebär att ett barn inte får bli till med hjälp av både donerade ägg *och* spermier, eftersom barnet då inte har något genetiskt band till någon av sina föräldrar. Det innebär även att surrogatmoderskap inte är tillåtet, eftersom det dels är förknippat med stora risker dels för att det skadar den humanistiska människosynen genom att surrogatmodern används enbart som ett redskap för att skapa ett barn.

De rättsliga föräldrarna blir de som önskar barnet och som faktiskt tar hand om det. Donatorn kan, om befruktningen går till i enlighet med svensk rätt, inte bli rättslig förälder. Han eller hon är dock i genetisk mening förälder, vilket också visar sig om barnet skulle lida av en ärftlig sjukdom eller om barnet en dag vill få vetskap om donatorn, som är anonym gentemot alla förutom barnet. Barnets intresse av att få vetskap om sitt genetiska ursprung väger tyngre än donatorns intresse av anonymitet. Anonymiteten har dock fortfarande ett starkt fäste i svensk lag.

Att ha vetskap om sitt genetiska ursprung är en mänsklig rättighet som kommer till uttryck främst i de två konventioner som behandlats i denna uppsats, nämligen barnkonventionen och Europakonventionen. Huruvida denna rätt gäller för barn som kommit till efter ägg- eller spermiedonation är dock oklart. Mycket tyder på att en sådan rätt finns. Rätten är dock inte absolut. I förhållande till barnkonventionen ska den utövas *så långt det är möjligt*, och i förhållande till Europakonventionen ska den avvägas mot andra intressen, såsom donatorns intresse av anonymitet.

I Sverige är rätten till vetskap om genetiskt ursprung, för barn som kommit till genom ägg- eller spermiedonation, i teoretisk mening absolut, jfr 6 kap. 5 § och 7 kap. 7 § 2006 års lag. Barnen har rätt att få veta vem donatorn är och sjukhuset där behandlingen äger rum ska anteckna uppgifter om donatorn i en särskild journal. Det finns dock ett problem. För att barnen ska kunna utnyttja denna rätt, måste de ha faktisk vetskap om att de kommit till genom en donation. Huruvida de får denna vetskap avgörs av deras rättsliga föräldrar. Föräldrarna ska informeras om vikten av att berätta och de har en upplysningsplikt, vilken dock inte är lagstadgad. Lagstiftaren anser att föräldrarna är bäst lämpade att avgöra om och när barnet är moget att ta del av informationen. Detta försvagar barnets rätt. För de barn som kommer till utanför ramarna av 2006 års lag gäller inte nyss nämnda rätt. Vissa av dem får vetskapen genom fastställande av faderskap för donatorn. Resterande barn har ingen möjlighet att få vetskap om sitt genetiska ursprung i enlighet

med svensk rätt. De är beroende av vilken vetskap deras föräldrar har om donatorn.

På många sätt är den svenska rätten till vetskap om genetiskt ursprung mer tydlig och långtgående än vad den är i barnkonventionen och i Europakonventionen. Det framgår inte tydligt gällande någon av konventionerna om rätten till vetskap om genetiskt ursprung även gäller barn som vill ha vetskap om den donator vars ägg eller sperma gav upphov till barnets liv. Enligt barnkonventionen ska rätten utövas *så långt det är möjligt*. Art. 8 Europakonventionen får inskränkas om rätten krockar med någon annans rätt och detta avgörs med hänsyn till den enskilda statens *margin of appreciation*. Samtidigt finns det ett stort problem med svensk rätt – barnets rätt är beroende av föräldrarnas vilja att berätta om donationen. Detta gör den eventuella rättigheten svagare. Många barn har vidare ingen möjlighet att få genetiskt ursprung fastställt. Detta beror dock på att ägg- eller spermiedonationen har utförts i privat regi eller utomlands, vilket gör det svårt för svenska myndigheter att fastställa vem donatorn är. I vissa länder får donatorer vara anonyma. Detta gör det omöjligt för svenska myndigheter att fastställa det genetiska ursprunget. Problemet med dessa barn har uppmärksammats i SOU 2007:3, i vilken förslag ges för att förstärka och utveckla rätten till vetskap om genetiskt ursprung. Ingenting har dock hänt med detta förslag. Mot bakgrund av detta kan konstateras att svensk rätt angående rätten till vetskap om genetiskt ursprung i det stora hela är förenlig med barnkonventionen och Europakonventionen. Det stora problemet ligger i osäkerheten kring upplysningsplikten. Klart är att det finns utrymme för förbättring.

8.2 Förälder – till varje pris?

Priset man får betala – som barnet får betala – för en ägg- eller spermiedonation är ett genetiskt band till en förälder. Relevant att fråga sig i sammanhanget är hur viktigt detta band är. Är blod tjockare än vatten? I svensk rätt anses detta band vara viktigt. Insemination eller befruktning utanför kroppen tillåts endast då det inte finns någon rimlig möjlighet till en naturlig graviditet. Det genetiska bandet får dessutom endast brytas i förhållande till *en* av föräldrarna. Detta är tydliga tecken på synen på genetiska band som mycket viktiga. Ändå tillåts donationer av ägg och spermier. Motiveringen till varför är vag, nästintill obefintlig. Huruvida olika former av assisterad befruktning med ägg- och spermiedonationer ska tillåtas skapar svåra etiska dilemman. Med hänsyn till den utbredda användningen av dessa metoder, är lagstiftaren tvungen att ta ställning. Det är tydligt att det är svåra ställningstaganden, eftersom någon uttrycklig motivering inte ges. Det talas mer om vad man ska göra för att ”reparera skadan”, det vill säga hur man ska hantera den genetiskt prekära situation som uppstår. Detta är svåra frågor och det är tveksamt om det finns några egentliga svar. Å ena sidan kan man tycka att eftersom metoderna finns, varför inte använda dem och hjälpa barnlängtande människor att bli föräldrar? Å andra sidan kan tyckas att avvikande från den naturliga

livsprocessen hotar synen på den enskilda människan, som genom sin blotta existens har ett värde som en tänkande och kännande varelse, som inte får betraktas som eller behandlas enbart som ett medel. Samtidigt verkar någon egentlig forskning angående betydelsen av vetenskap om ursprunget inte ha företagits. De antaganden man gör utgår från adopterade barns situation. Faktum är att ingen, år 2007, hade begärt att få ta del av en särskild journal. Anledningarna till detta kan vara av olika slag. Klart är att det inte finns någon stor efterfrågan på journaler. Kanske borde lagstiftaren överväga att införskaffa mer information för att kunna ta bra beslut i dessa frågor? Frågorna lär inte försvinna, utan snarare öka i både mängd och svårighetsgrad, eftersom metoderna för assisterad befruktning med ägg- och spermiedonationer utvecklas ständigt. Dessa frågor behöver tas på största allvar och man behöver undersöka vad de egentligen innebär, dels för den enskilda individen, dels för samhället i stort. Frågorna har nyligen belysts i och med SOU 2007:3, men där har det stannat. Jag väntar med spänning på nästa steg.

Mot bakgrund av denna uppsats kan man fråga sig: ska man få bli förälder – till varje pris?

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Propositioner

Prop. 2005/06:64 Genetisk integritet m.m.

Prop. 2001/02:89 Behandling av ofrivillig barnlöshet.

Prop. 1997/98:182 Strategi för att förverkliga FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige.

Prop. 1989/90:107 om godkännande av FN-konventionen om barnets rättigheter.

Prop. 1987/88:160 om befruktning utanför kroppen.

Prop. 1984/85:2 om artificiella inseminationer.

Statens offentliga utredningar

SOU 2007:3 Föräldraskap vid assisterad befruktning.

SOU 2004:20 Genetik, integritet och etik.

SOU 1997:116 Barnets Bästa i främsta rummet. FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige.

Myndighetspublikationer

Statens medicinsk-etiska råd; Etiska vägmarken 1: ETIK – en introduktion, upplaga 3, Stockholm, 2008.

Socialstyrelsens rapport; Assisterad befruktning 2005.

Socialstyrelsens rapport 2000:6; Får barnen veta? Barn som fötts efter givarinsemination.

Litteratur

Christensen, Anna, *Hemrätt i hyreshuset*, Juristförlaget, Stockholm, 1994.

Danelius, Hans, *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis: en kommentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna*, Norstedts juridik, tredje upplagan, Stockholm, 2007.

Ewerlöf, Göran; Sverne, Tor; Singer, Anna, *Barnets bästa: om föräldrar och samhällets ansvar*, Norstedts juridik, femte upplagan, Stockholm, 2004.

Saldeen, Åke, *Barn- och föräldrarätt*, Iustus förlag, sjätte upplagan, Uppsala, 2009.

Singer, Anna, *Föräldraskap i rättslig belysning*, Iustus förlag, Uppsala, 2000.

Stoll, Jane, *Swedish donor offspring: and their legal right to information*, Uppsala universitet, Uppsala, 2008.

Walin, Gösta; Vängby, Staffan, *Föräldrabalken: En kommentar*, Norstedts juridik, Stockholm, 2010.

Artiklar

Ryrstedt, Eva, *Den genetiska utvecklingens familjerättsliga implikationer*, SvJT 2003 s. 554-576.

Elektroniska källor

Regeringens webbplats om mänskliga rättigheter,
<http://www.humanrights.gov.se/dynamaster/file_archive/020521/a2fe55424340e999aed047eb281537d7/fn_891120.pdf> hämtat 2011-11-01.

Barnombudsmannens webbplats,
<<http://www.barnombudsmannen.se/barnkonventionen/om-barnkonventionen/>> hämtat 2011-11-25.

Rättsfallsförteckning

Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna

Jaggi v. Switzerland, Application no. 58757/00, 2006.

Odièvre v. France, Application no. 42326/98, 2003.

Gaskin v. The United Kingdom, Application no. 10454/83, 1989.

Europeiska kommissionen för de mänskliga rättigheterna

Mål 16944/90 Maassen mot Nederländerna.

Regeringsrätten

RÅ 2002 ref. 3.